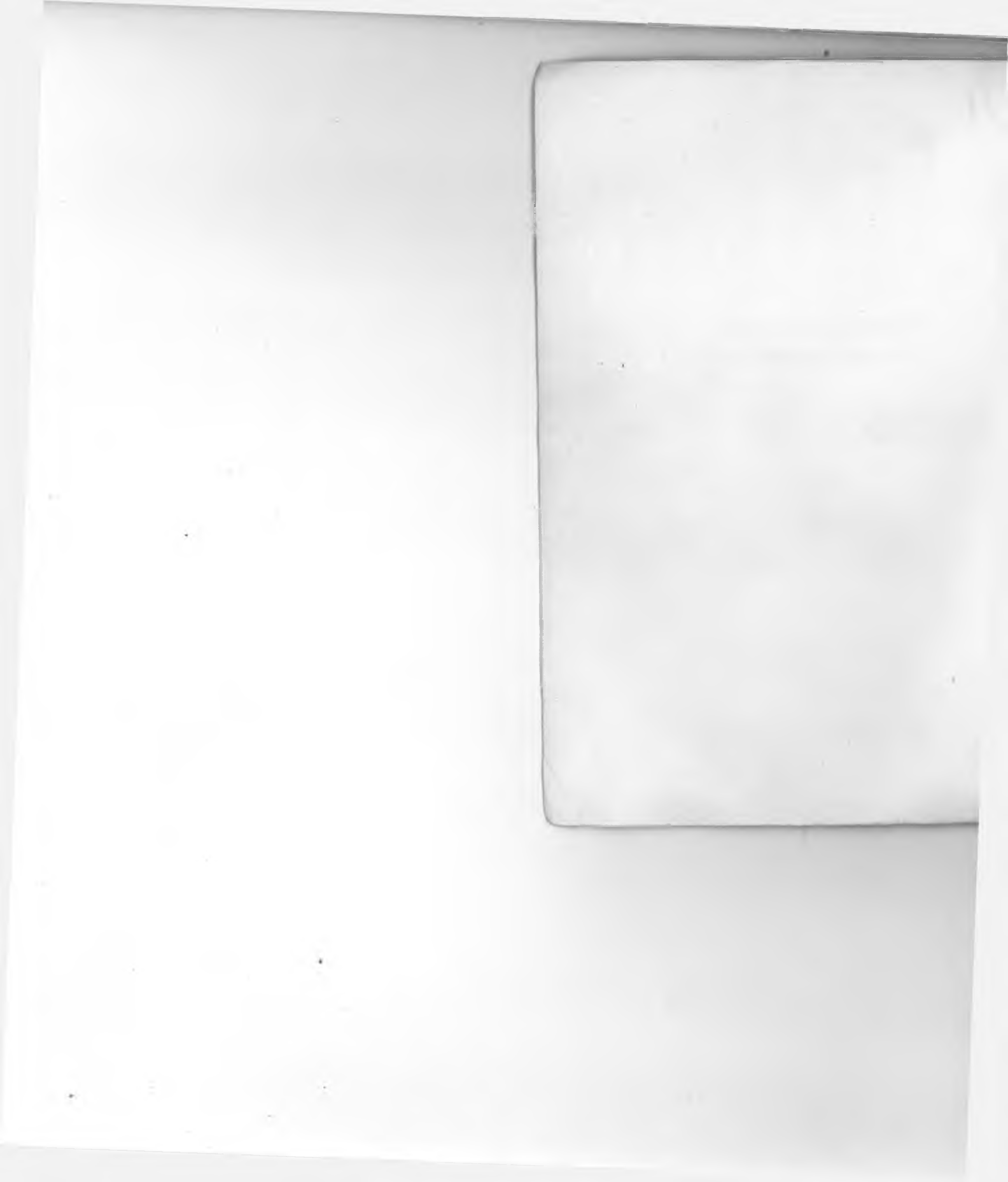

О. О. Гумінська

УРОКИ МУЗИКИ

В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

О.О. Гумінська

УРОКИ МУЗИКИ

В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

Схвалено комісією з дисциплін художньо-естетичного циклу
Науково-методичної ради з питань освіти
Міністерства освіти і науки України

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН
2004

ББК 74.268.53
Г 93

Рецензенти:

кандидат педагогічних наук, доцент
Г.І. Крижанівська

вчитель музики, вчитель-методист
С.Л. Гемберг

завідувач кабінету художньої культури
Рівненського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти
Л.О. Ткаченко

Схвалено комісією з дисциплін художньо-естетичного циклу
Науково-методичної ради з питань освіти
Міністерства освіти і науки України
(протокол № 2 від 20. 06. 2003)

Гумінська О. О.

Г93 Уроки музики в загальноосвітній школі: Методичний посібник. —
Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. — 104 с.

ISBN 966-692-152-9

У посібнику висвітлено питання організації та проведення уроку музики в загальноосвітній школі, подано методичні та практичні матеріали, зразки планів-конспектів уроків. Для студентів музично-педагогічних факультетів, учителів музики.

ББК 74.268.53

Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина даного видання не може бути використана чи відтворена в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.

ISBN 966-692-152-9

© Гумінська О.О., 2003
© Навчальна книга – Богдан,
макет, художнє оформлення, 2004

ПЕРЕДМОВА

Наше сьогодні зумовило появу багатьох проблем у методиці викладання музики в загальноосвітній школі. Сьогодні існує чимало варіантів навчальних програм з музики, багато можливостей їх інтерпретацій.

Але вдосконалення методики проведення уроків музики — основної форми музичного виховання школярів — було й залишається головним завданням методики масового музичного виховання. Усе починається з уроку й усе до нього повертається. Навколо уроку виникає найбільше суперечок, роздумів. Яким він має бути сьогодні: за формою, змістом? Як зробити урок музики справді цілісним уроком мистецтва, де учні відкриватимуть для себе нові грані музики як єдиного цілого? Які види діяльності застосовувати? Якою повинна бути структура уроку музики? На всі ці питання не існує вичерпних відповідей, тому що немає однакових дітей, однакових класів, однакових учителів.

Питання удосконалення сучасного уроку музики в даному методичному посібнику розглядаються з позицій авторських уявлень про раціональні шляхи музичного виховання школярів.

Посібник адресовано усім тим, хто небайдужий до справи музично-естетичного виховання, хто хоче відкрити своїм вихованцям свято щирого, активного спілкування з мистецтвом музичних звуків.

Ви, учителі музики, є творцями уроку. Від майстерності учителя залежать рівень і якість інтелектуального, музично-естетичного та морального розвитку дітей. Психолого-педагогічні закони як основа будь-якого педагогічного процесу представлені у першому параграфі посібника, а також пронизують питання дидактичної структури та аналізу уроку музики.

Учитель постає на уроці своєрідним майстром, який своїми знаннями, смаками, душею та серцем, словом та діями плекає майбутніх творців. Урок музики також мусить бути творчим і, як усяка творчість, підпорядкуватися певним закономірностям, науковим положенням та водночас відображати специфіку предмета. Поштовхом до педагогічної творчості можуть стати цікаві практичні матеріали з використання на уроках музики вокально-хорових вправ, музично-ритмічних рухів, музикування, творчих завдань тощо.

У зміст посібника включено матеріали, що допоможуть проаналізувати урок музики, його окремі складові та параметри, звернути увагу на позитивні й негативні аспекти.

Сподіваємося, що у даному методичному посібнику знайде для себе цікаву та корисну інформацію і студент-практикант, і досвідчений учитель музики.

ЗАГАЛЬНІ ТА СПЕЦИФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УРОКУ МУЗИКИ

Урок музики в загальноосвітній школі, як і кожен інший навчальний предмет, є взірцем застосування учителем знань педагогіки, психології та методики викладання навчальної дисципліни у навчально-виховному процесі, в чому й полягають його *загальні особливості*.

Підпорядкованість завданням формування особистості. Усі предмети, що входять у навчальний план, поєднує загальна мета: формування всебічно розвинутої, гармонійної особистості. І хоч у кожному випадку ціль реалізується різними засобами (у даному випадку — засобами музики), вона — єдина. Тому одним із принципових положень масового музичного виховання є те, що загальноосвітня школа не готує музиканта-професіонала, як не готує вона і фахівця з хімії, фізики, літератури, історії тощо.

Урок музики, як й інший шкільний урок, мусить вважати на виховні вимоги:

- відповідність мети, змісту, методів і засобів уроку загальнолюдським цінностям;
- постановка виховної мети уроку й відповідних завдань щодо розумового виховання учнів, виховання у них високих моральних якостей — національної самосвідомості, формування естетичних смаків, культури поведінки й праці тощо;
- забезпечення тісного зв'язку змісту уроку з життям, його потребами й вимогами формування в учнів прагнення до активної діяльності;
- врахування індивідуальних особливостей учнів з метою забезпечення різнобічного розвитку на основі їхніх нахилів, інтересів та обдарувань.

Підпорядкованість психологічним закономірностям. В основі побудови будь-якого шкільного уроку лежать *психологічні закономірності*. Наприклад, враховуються вікові особливості школярів, що виявляються у своєрідності їхньої уваги, пам'яті, уяви, мислення. Урок музики також будується з урахуванням вікових та психологічних особливостей кожного учня, реалізації особистісно-гуманного підходу до дитини, дотримання педагогічного такту, вміння володіти собою, здатності за допомогою музичних засобів здійснювати інтелектуальний, емоційно-вольовий та моральний вплив на учнів, вміння збуджувати й підтримувати увагу та інтерес дітей до навчання.

Підпорядкованість організаційним закономірностям навчально-виховного процесу. Урок музики — основна форма практичної реалізації музичного виховання у загальноосвітній школі, в якій беруть участь усі без винятку школярі, тобто він є обов'язковим для всіх учнів, незалежно від їхніх інтересів і схильнос-

тей. Урок музики, як й інші уроки, триває 45 хвилин, а клас має той самий склад учнів визначеної вікової групи (однакова форма організації уроку).

На кожному уроці мають місце повідомлення нової інформації, закріплення, повторення та перевірка засвоєння вивченого матеріалу.

При наявності різних форм роботи (наприклад, робота над вправою, слухання розповіді вчителя, написання твору — чи спів, слухання музики, музична імпровізація) урок повинний бути цілісним: різні види діяльності, їх зміст повинні визначатися конкретною метою та завданнями уроку.

Єдиними для усіх є й такі організаційні вимоги, як наявність продуманого плану уроку; організованість учнів; вчасна підготовка навчально-матеріального забезпечення уроку (ТЗН, наочність, дошка тощо).

В організації уроків важливим є також дотримання гігієнічних вимог: підтримання температурного режиму, норм освітлення, чистоти приміщення тощо; уникнення одноманітності у навчальній роботі з метою запобігання перевтоми у школярів.

Підпорядкованість педагогічним закономірностям. Викладання у школі будується на основі загальнодидактичних принципів, що реалізуються по-різному відповідно до особливостей кожного предмета. *Принципи* виховуючого та розвивального навчання, систематичності, природовідповідності, доступності, наочності, активності й інші — властиві уроку музики, як і викладанню будь-якого іншого предмета. Принцип комплексності спрямований на розв'язання взаємопов'язаних навчальних, розвиваючих та виховних завдань, організацію різнопланової діяльності на уроці музики та комплексне використання методів навчання.

Загальними є й основні *методи* навчання, які поділяються за зовнішньою (формальною) і внутрішньою (змістовою) сутністю.

За джерелом отримання інформації (зовнішня форма прояву) методи класифікують на:

— словесні методи навчання: лекція, бесіда, розповідь, пояснення, дискусія, робота з книгою;

— наочні методи: ілюстрування, демонстрування, спостереження;

— практичні методи: самостійна робота, вправи, лабораторний дослід.

За внутрішньою сутністю, а саме:

— за характером пізнавальної діяльності учнів — репродуктивні, пояснювально-ілюстративні, проблемні, частково-пошукові, дослідницькі методи;

— за характером логічного шляху мислення — індуктивні, дедуктивні, традиційні (аналогії) методи;

— за принципом розчленування чи об'єднання знань — аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація.

За успішністю учнів у навчанні виділяють різноманітні методи контролю і самоконтролю: усний контроль, письмовий контроль, спостереження, самоконтроль.

Для свідомого застосування методів навчання на уроці виділяють *групу методів, яка відповідає основним цільовим завданням уроку*:

- методи усного викладу знань учителем і активізації пізнавальної діяльності учнів (розповідь, пояснення, шкільна лекція, ілюстрація та демонстрація);
- методи закріплення вивченого матеріалу (бесіда, робота з підручником);
- методи самостійної роботи учнів над осмисленням нового матеріалу (робота з підручником, роздатковим матеріалом);
- методи формування умінь, навичок та застосування їх на практиці (практичні та письмові вправи);
- методи перевірки та оцінки знань, умінь та навичок (щоденні спостереження за роботою учнів, усне опитування різними формами, перевірка домашніх завдань, контрольні роботи).

Педагогічна теорія і шкільний досвід свідчать, що на практиці усі методи тісно пов'язані й переплітаються між собою, тобто не існує "чистих" методів.

Виходячи з дидактичних особливостей уроку зрозумілі й вимоги до уроку музики:

- організаційна чіткість проведення уроку, правильна постановка теми, зрозумілої та досяжної мети й конкретних завдань, раціональне використання часу;
- уміле володіння методикою навчання і виховання — досконала організація навчальної праці учнів на уроці, продумана й майстерно реалізована, гнучка й різноманітна, динамічна й емоційна тактика управління навчально-виховним процесом;
- раціональне управління пізнавальною і практичною діяльністю учнів, їх вихованням та інтелектуальним розвитком;
- комплексна реалізація на уроці загальноприйнятих, а також специфічних дидактичних принципів навчання.

Добираючи зміст, форми, методи навчання, учитель музики повинен враховувати, якою мірою вони будуть сприяти більш ефективному сприйманню, глибині розуміння й засвоєння знань, розвитку умінь та навичок учнів. Підготовка й проведення ефективного уроку вимагає високих професійно-педагогічних знань, навичок та вмінь, бажання працювати з учнями, відповідального ставлення до своїх учительських обов'язків, нового рівня педагогічного мислення.

Урок музики, маючи риси, що наближують його до інших шкільних уроків,

водночас має *специфічні особливості*, що закономірно впливають з головної особливості уроку музики як уроку мистецтва.

Специфічні принципи навчання. Оскільки на уроці музики використовуються твори мистецтва як навчальний матеріал, то досить важливим аспектом є дотримання *принципу єдності емоційного і свідомого*. Оскільки музичне мистецтво — особлива форма відображення дійсності, у якій найважливішу роль відіграють почуття, емоційна сфера, то саме пізнання, що відбувається у процесі навчання музики, специфічне; воно не може зводитися тільки до діяльності думки, а обов'язково має виявляти собою єдність емоцій і розуму, свідомості і почуття. Тому кожен елемент уроку музики повинен викликати активність, зацікавленість дітей, тому надзвичайно важлива єдність емоційного й свідомого.

Принцип єдності *художнього і технічного* вимагає, щоб усі компоненти уроку були художніми. Художнім має бути не тільки репертуар для слухання й співу, але й кожна вправа. І йдеться не тільки про матеріал, як іноді думають, а й про саму якість його звучання. Та для того, щоб домогтися "художності" на уроці, необхідна праця й *технічне* володіння матеріалом. Є різні точки зору на співвідношення художнього і технічного. Згідно з однією, спочатку повинна бути техніка, і тільки тоді, коли усе виходить технічно, можна приступати до художньої обробки. Є й протилежна думка — спочатку потрібно досягнути художній образ (задум, зміст, характер) і вже потім домагатися його технічного втілення. Однак практика спростувала таку думку, бо одержати художній результат, оминаючи техніку, неможливо. Тому правильною є точка зору про єдність *художнього і технічного*, коли *художнє* (ціль) увесь час висвітлює *технічне* (шлях до мети), коли робота над технікою одночасно є й роботою над художністю (виразністю, образністю).

Принцип комплексності на уроці музики своєрідний у розумінні комплексності впливу на людину — її психіку, моторику, фізіологічні процеси. Дитина відчуває, переживає різні стани (радості, суму, зосередженості, бадьорості), не тільки мислить, усвідомлюючи виникаючі почуття — під впливом музики в її організмі відбуваються фізіологічні зміни: змінюється пульс, артеріальний тиск тощо.

Специфічні методи навчання застосовуються під час вивчення окремих предметів. У музичній педагогіці, наприклад, Д. Кабалецьким та Е. Абдулінім запропоновані так звані "ведучі" методи музичного виховання.

Перший із них — *метод музичного узагальнення*. Він спрямований на організацію засвоєння учнями теми уроку, має узагальнюючий характер і поєднує усі форми й види занять. Узагальнені знання можна засвоїти за умови опори на музичне сприймання. Цей метод відрізняється від методу художнього узагальнення, що застосовується на уроках літератури й образотворчого мистецтва.

Другий метод — забігання наперед і повернення назад до пройденого матеріалу. Необхідність цього методу зумовлена тим, що в умовах системи взаємопов'язаних між собою тем жодну з них не можна розглядати ізольовано. Тому учитель щоразу повинен знати, наскільки учні готові до сприймання нового матеріалу не тільки найближчої теми, а й наступних. З другого боку, потрібно постійно повертатися до пройденого матеріалу, щоб усвідомити його на новому, вищому рівні. Завдяки забіганню наперед і поверненню до вже відомого у свідомості учнів створюється цілісне враження про музичне мистецтво.

Третій — метод емоційної драматургії — пов'язаний з урахуванням специфічних умов роботи в певному класі, з певним складом учнів. Залежно від цих умов учитель повинен уміти реалізувати на уроці різну "режисуру", залишаючись у межах вимог програми щодо опрацювання певної теми. Наприклад, зважаючи на стомлюваність класу, його "настрій" та багато інших причин, які роблять один урок несхожим на інший, пропонувати учням для слухання чи виконання музику повільну або, навпаки, жваву, енергійну, веселу. А може статися, що вчителю взагалі доведеться з метою кращого закріплення певної теми випустити з даного уроку якусь із його складових ланок, а потім надолужити пропущене на наступному уроці.

Специфічні види діяльності. Відмінності уроку музики специфічно впливають і на загальні моменти, і на проведення його окремих елементів. Так, жоден шкільний урок не має стільки видів діяльності (форм роботи): хоровий спів, слухання музики, музично-ритмічні рухи, гра на музичних інструментах, музична творчість, теоретичне вивчення музики, кожен з яких потребує певної методики його освоєння. Завдяки даному різноманіттю і тематичній побудові багатьох сучасних програм з музики досягається цілісність уроку, де різні твори й види діяльності є гранями музики як єдиного цілого.

Особливістю музичних видів діяльності є, переважно, колективна форма роботи: слухають і виконують музику всі діти одночасно. Наприклад, під час хорового співу клас ніби утворює єдиний інструмент.

Специфічні психологічні особливості. Музику називають дзеркалом душі людської. Це мистецтво прямого і сильного емоційного впливу, тому що в ньому людські почуття стають предметними. Музика емоційна за своєю сутністю, за своїм безпосереднім змістом. Завдяки цій особливості вона стає, за висловом Б. Теплова, "емоційним пізнанням" і дає незрівнянні можливості для розвитку емоційної сфери людини, особливо в дитинстві — найбільш сприйнятливому віці.

Говорячи про гармонічний розвиток особистості, Л. Виготський у якості найважливішої його умови називав єдність формування емоційної й інтелектуальної сфер психіки дитини, єдність афекту й інтелекту. Музичне виховання — унікаль-

ний засіб формування цієї єдності, оскільки воно має величезний вплив не тільки на емоційний, але й на пізнавальний розвиток дитини. Останнє пов'язане з тим, що музика несе в собі не тільки емоції, але й величезний світ ідей, думок, образів. Однак цей зміст стає надбанням дитини тільки за умов спеціальної організації його засвоєння, формування "музичного вуха" у процесі художніх музичних занять.

Вплив уроків музики на розвиток пізнавальної сфери школярів дуже великий і пояснюється специфікою мистецтва як форми відображення дійсності. Мистецтво поєднує в собі властивості науково-теоретичного мислення й образного бачення світу. В музиці особливості сприйняття яскраво проявляються завдяки високому ступеню абстрактності музичних художніх образів. При цьому план виникаючих асоціацій посідає центральне значення. Л. Виготський писав, що музичний твір викликає у людини цілий складний світ переживань і почуттів. Це розширення і поглиблення почуттів, їх творча перебудова і складає психологічну основу мистецтва музики [2]. Творчий характер носить не тільки створення і виконання музики, але і її сприйняття. Усі основні види музичної діяльності щодо психологічного механізму зв'язані з уявою, індивідуальною переробкою наявного в суб'єкта життєвого і музичного досвіду.

"Мистецтво глибоко захоплює усілякі сторони психіки людини — не тільки уяву і почуття, але і думку, і волю. Звідси його величезне значення у розвитку свідомості і самосвідомості, у вихованні морального почуття і формуванні світогляду. Тому-то художнє виховання і є одним із могутніх засобів, що сприяють всебічному і гармонійному розвитку особистості" [6].

Література:

- Абдуллин Э. Новая программа. Ведущие методы // Музыка в школе. — 1983. — №2. — С.9-14.
Виготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте, 1930. — С.16.
Дидактика средней школы // Под ред. М.А.Далилова, И.М.Скаткина. — М.: Просвещение, 1975.
Тарасова К.В. Онтогенез музыкальных способностей: (Педагогическая наука — реформе школы). — М.: Педагогика, 1988. — 176 с.
Тевлина В. Творческий поиск учителя как необходимое условие проведения современного урока музыки // Музыкальное воспитание в школе. — Вып. 14. — С.32-36.
Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей. — 1947. — С.7.

ДИДАКТИЧНА СТРУКТУРА УРОКУ МУЗИКИ

Під поняттям *структура уроку* розуміють елементи або етапи побудови уроку, їх послідовність, взаємозв'язки між ними.

Як і всі уроки в загальноосвітній школі, урок музики має свою *дидактичну структуру*. Педагогіка визначає її як сукупність складових елементів у побудові уроку, послідовність і кількість яких визначається навчальною метою уроку, віковими особливостями дітей, специфікою предмета, та забезпечує цілеспрямованість і завершеність уроку [6,396].

Найпоширенішою є класична чотириетапна структура, яка бере свій початок від Я. Коменського і Й. Гербарта. Вона спирається на формальні ступені (рівні) навчання: підготовка до засвоєння нових знань, умінь, їх закріплення і систематизація, застосування на практиці. Зважаючи на це, етапи уроку визначаються так:

- 1) повідомлення теми, мети, завдань уроку, мотивація учіння школярів;
- 2) перевірка, оцінка і корекція засвоєних раніше знань, навичок, умінь;
- 3) відтворення і корекція опорних знань учнів;
- 4) сприймання та осмислення, узагальнення та систематизація учнями нових знань;
- 5) підсумки уроку, повідомлення домашнього завдання [2,208].

У деяких монографіях з педагогіки подано близько 6-7 модифікацій даної структури. Етапи розглядаються у тісному зв'язку з типами уроків. Із педагогів минулого найбільш чітку та науково обґрунтовану класифікацію уроків дав К. Ушинський. Він виділив такі типи уроків: уроки усних та практичних вправ, на яких здійснюється перевірка та закріплення знань, умінь і навичок; уроки письмових вправ; уроки оцінки знань; уроки мішані, або комбіновані, які мають на меті повторити вивчений матеріал, пояснити та закріпити новий. Останній тип нині набув найбільшого поширення. До уроку музики частіше застосовують назву "комбінований", бо він поєднує (комбінує) різноманітні цілі та види навчальної діяльності (види музичної діяльності) у будь-якій послідовності — це робить урок гнучким та придатним для вирішення широкого кола навчально-виховних завдань.

Специфікою уроку музики є різноманітність видів діяльності: слухання музики, її виконання (спів, музикування, рухи), творчість у галузі музики, теоретичне вивчення музики. Саме поєднання цих видів діяльності з дидактичною структурою визначає структуру уроку музики (див. схему).

У музичній педагогіці найчастіше застосовують три види діяльності: хоровий спів, вивчення музичної грамоти та слухання музики. Деякі вчителі музики до-

повнюють урок музикуванням на елементарних музичних інструментах, рухами під музику. Іноді виділяють в окремий елемент уроку вправи (ритмічні, звуковисотні, вокально-хорові), бесіду за темою уроку, слухання музики, ігри та творчі завдання. У практиці став традиційним музичний початок та кінець уроку: вхід до класу та вихід під музику, музичне вітання. Таким чином, структура уроку музики може бути розширена за рахунок різноманітних форм спілкування учнів із музичним мистецтвом: танцювальних рухів під музику, пластичного інтонування; диригування, інсценізації, гри, музичних, живописних, літературних творчих завдань тощо.

Структура уроку музики

ДИДАКТИЧНА СТРУКТУРА УРОКУ	ВИДИ МУЗИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ УРОКУ МУЗИКИ
Організаційний момент		1. Вхід до класу під музику. Музичне вітання
Повідомлення теми, мети, завдань уроку, мотивація учіння школярів	СЛУХАННЯ музики	2. Повідомлення теми, мети, завдань уроку, мотивація учіння школярів; бесіда за темою уроку
Перевірка, оцінювання і корекція засвоєних раніше знань, навичок, умінь	ВИКОНАННЯ музики: СПІВ	3. Бесіда та слухання музики 4. Розспівування, робота над вокально-хоровою вправою 5. Робота над поспівкою 6. Розучування та виконання пісні
Відтворення і корекція опорних знань учнів	ВИКОНАННЯ музики: МУЗИКУВАННЯ	7. Гра на елементарних музичних інструментах

Сприймання та осмислення, узагальнення та систематизація учнями нових знань	ВИКОНАННЯ музики: РУХИ	8. Рухи під музику: танці, пластичне інтонування, диригування, інсценізація, гра
	ТВОРЧИСТЬ в галузі музики	9. Музичні творчі завдання, живописні та літературні творчі завдання...
	Теоретичне ВИВЧЕННЯ музики	10. Музична грамота як необхідна складова структурних компонентів
Підсумки уроку, повідомлення домашнього завдання		11. Підсумки уроку, повідомлення домашнього завдання; вихід із класу під музику

Вибір форм роботи на уроці залежить перш за все від теми. Саме їй підпорядковано усі види діяльності на уроці, всі деталі, окремі твори та коментарі, запитання вчителя та відповіді учнів. Саме тема робить єдиним цілим такі різні види діяльності, як слухання музики і спів, гри й музикування...

Урок, завдяки темі, не розпадається на малопов'язані між собою складові частини. А визначена структура, розчленування уроку, які відповідають робочому плану, повинні існувати лише у свідомості вчителя. Для учнів урок має бути цілісним, подібним до художнього твору з єдиною драматургією, неослабним емоційним зарядом.

Побудова уроку музики залежить також від його змісту, тобто навчального матеріалу. Починати урок потрібно з творів, які вимагають підвищеної уваги та зосередженої роботи думки. Це може бути перше знайомство з інструментальною п'єсою чи піснею, повторне слухання, яке супроводжується більш глибоким аналізом. У робочій частині уроку варто звернути увагу на деталі, пояснення, тренування, музикування, творчі завдання. Наприкінці уроку можна повторювати розучені пісні, слухати улюблені твори, грати в музичні ігри.

Вивчення музичної грамоти не є окремим видом діяльності на уроці, а має бути складовою слухання, виконання музики. "Учням не слід пропонувати жодних відокремлених від живої музики правил і вправ, які вимагають заучування та багаторазових повторень. Протягом уроку повинно панувати захоплююче мистецтво." [4,8].

Структура уроку музики в початкових класах та в основній школі відрізняються. Молодший школяр швидко втомлюється від одноманітної діяльності, шаблонного проведення уроку, у нього невеликий об'єм довільної уваги — це викликає необхідність її постійної активізації. Він засвоює найрізноманітніший матеріал — вправи, послівки, твори для слухання та виконання, ритмічні та музичні імпровізації, ігри, декламації, а тому в розпорядженні вчителя музики мають бути різноманітні складові структури уроку. Їх жваве чергування допомагає підтримувати увагу та інтерес дітей.

Учні підліткового віку потребують підвищеної уваги до голосів у мутаційний період, до швидкої втомлюваності організму. Водночас вони здатні довше зосереджувати увагу, абстрактно мислити. Це впливає на побудову уроку музики в основній школі. Потрібен особливий режим для охорони дитячих голосів та дитячого організму від довготривалого, напруженого співу та нагромадження одноманітних видів діяльності. Водночас у центрі уроку можуть бути більші за об'ємом твори для слухання. Для підтримки уваги та зацікавлення підлітка музичною діяльністю, для надання йому можливостей для самостійного мислення та самовираження через музику слід частіше застосовувати творчі завдання та проблемно-пошукові ситуації.

Дидактична структура уроку музики на практиці залежить від педагогічної майстерності вчителя музики, його музично-естетичних та педагогічних уподобань. Кожна учитель надає перевагу певному компоненту даної структури: один зосереджується на вокально-хоровій роботі, другий — на захоплюючій бесіді та слуханні музики, третій — на інструментальному музикуванні, четвертий — на вивченні музичної грамоти. Варто погодитися з тими, хто органічно поєднує різноманітні форми спілкування учнів з музикою. Адже кожна дитина, залежно від своїх музичних здібностей та вподобань, може відчувати задоволення та радість від цього одного з найпрекрасніших видів мистецтва.

Література:

- Абдуллин Э. Новая программа. Ведущие методы // Музыка в школе. — 1983. — №2. — С.9-14.
 Мойсеюк Н.Є. Педагогіка: Навчальний посібник. 2-е вид. — К., 1999. — 350с.
 Кабалевский Д.Б. Воспитание ума и сердца: Кн. для учителя. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Просвещение, 1984. — 206с.
 Програми та поурочні методичні розробки для середніх загальноосвітніх шкіл. Музика. 1-4 класи. — К.: Перун, 1996. — 126с.
 Ростовський О.Я. Методика викладання музики в початковій школі: Навч.-метод. посібник. — 2-е вид., доп. — Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2000. — 216с.
 Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів. — К.: Абрис, 1997. — 416с.

7	Музичний образ. Музична драматургія	Програмна і непрограмна музика. Танцювальна музика. Балет. Симфонічна і камерна музика. Синтез мистецтв в опері, балеті, кантаті, ораторії	почуття у музиці. Краса світової музики. Корифеї світової музики. Україна в житті й творчості неукраїнських композиторів
8	Що означає сучасність у музиці. Музика серйозна й музика легка. Взаємопроникнення легкої й серйозної музики. Наші великі сучасники	Вітчизняна музика. Зарубіжна музика. Сучасна популярна музика	Що означає сучасність у музиці. Музика й кругозір. Музика й духовність. Музичне життя сучасної України

Як видно з таблиці, в основному протягом семестру вивчається дві (одна) теми. Крім цього учитель може створити "підтеми", використавши програму й завдання конкретного уроку. Наприклад:

Тема програми	Теми ("підтеми") уроків
Про що розповідає музика (1 клас, 1 семестр)	Музика розповідає про тварин. Музика розповідає про зиму
Музика мого народу (4 клас, 1 семестр)	Пісні українського народу. Танці українського народу. Народні інструменти мого народу. Історія мого народу в думках та піснях
Чи можна побачити музику (5 клас, 2 семестр)	Чи можна побачити музику в кольорах? Чи можна побачити музику в лініях? Як музика "малює" картини? Музичні картини поезії Т.Шевченка
У чому сила музики (6 клас, 2 семестр)	У чому сила музики В.-А.Моцарта? У чому сила музики М.Лисенка? У чому сила героїчної музики?
Музика серйозна й музика легка	Легка й серйозна класична музика. Легка й серйозна джазова музика. Легка й серйозна естрадна музика. Легкі й серйозні музичні жанри

НАВЧАЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ

Навчальним матеріалом уроку музики є, перш за все, пісенний матеріал: поспівки, народні й авторські пісні, вокалізи на теми з класичних творів, а також твори народного, класичного, сучасного мистецтва для слухання.

Враховуючи життєвий досвід учнів, особливості їхнього музичного розвитку, вчитель музики обов'язково співвідносить кожен твір з інтересами дітей. Справді, захоплення музикою, любов до неї — необхідна умова для того, щоб вона могла виконати свою виховну та пізнавальну роль. Будь-які спроби виховувати за допомогою музики того, хто музикою незацікавлений, не полюбив її, приречені на невдачу.

Учителі музики в порівнянні з учителями літератури, наприклад, мають більші можливості у виборі та заміні програмового навчального матеріалу. У цьому випадку слід пам'ятати одну з рекомендацій програми з музики: *"Підпорядкування матеріалу уроку його основній темі створює можливість для вчителя досить вільно замінити один твір іншим з аналогічними художньо-педагогічними якостями. Кожен твір, що звучить у класі, має бути художнім і захоплюючим для дітей, педагогічно доцільним"* [1, 6].

Педагогічна доцільність полягає у вирішенні комплексу навчальних, розвиваючих та виховних завдань. Кожен музичний твір повинен, перш за все, відповідати темі програми, допомагати у її розкритті, закріплювати різноманітні поняття про жанри, стилі, ознайомлювати з творчістю композиторів, поняттями музичної грамоти і т.д. Той самий твір може одночасно виконувати й розвиваючу функцію, яка полягає у розвитку музичних здібностей, вокально-хорових навичок, навичок емоційно-осмисленого сприймання музики.

Педагогічний принцип доступності передбачає відповідність змісту, характеру й обсягу музичного твору, який вивчається, віковим особливостям і рівню підготовки учнів. Доступність твору дитячого репертуару не означає його легкості, він, залишаючись доступним, повинен вимагати серйозності зусиль.

Учителю музики до даного навчального матеріалу слід самостійно продумати: музичне вітання, ритмічні вправи, вокально-хорові вправи, розспівки, вправи та п'єси для музикування на елементарних музичних інструментах, моделі чи остинато для ритмічної, вокальної, інструментальної імпровізацій.

Використання міжпредметних та міжмистецьких зв'язків на уроках музики можна прослідкувати через використання відповідного навчального матеріалу: літературних творів (примовки, прислів'я, приказки, забавки, заклички, загадки, вірші тощо), творів образотворчого мистецтва, творів народного декоративно-прикладного мистецтва, матеріалів про побут і звичаї народу, географічних ві-

домостей про фольклорні регіони України, країни світу, історичних фактів, відображених у музиці, біографічних відомостей з життя композиторів, письменників, художників, історії створення творів мистецтва, мистецьких епох.

Навчальним матеріалом є також таблиці (картки) з нотним записом, портрети, репродукції, роздатковий матеріал, додаткова література.

Література:

Програми з музики середньої загальноосвітньої школи та поурочні методичні розробки. 1-4 класи. — К.: Перун, 1996. — 126с.

Програми для спеціалізованих шкіл (класів) з поглибленим теоретичним і практичним вивченням музики. 1-11 класи. — Ужгород, 1995. — 83с.

Програми з музики середньої загальноосвітньої школи та позакласна робота з музики. 1-4 класи. — К.: Освіта, 1993. — 74с.

Експериментальна програма з музики. 1-8 класи / Укл. О.О. Нижник. — К.: ІЗМН, 1997. — 24с.

РОЗРОБКА ЗАВДАНЬ УРОКУ МУЗИКИ

Визначення й формулювання учителем завдань уроку — одне з найголовніших питань підготовки та реалізації уроку, адже учитель має знати відповідь на питання *що* вивчати, *які* уміння та навички розвивати, *для чого* саме вивчається той чи інший матеріал уроку, *навіщо* учитель використовує ті чи інші види діяльності, користується тими чи іншими методами навчання.

Відповідно до програми, навчання передбачає комплексне досягнення *освітньої, розвиваючої та виховної мети*. Виходячи із загальних кінцевих цілей навчання, вчитель визначає конкретні завдання уроку: *освітні (навчальні), розвиваючі, виховні*.

Освітні (навчальні) завдання

Визначення цих завдань спрямоване на розширення загального, естетичного та музичного кругозору учнів, ознайомлення їх із загальноестетичними, жанрово-стилістичними поняттями, з життям і творчістю композиторів, музичними творами, термінами, музичною грамотою тощо. Передбачаючи виконання цих завдань, учитель мусить конкретно знати, чому він буде навчати учнів на даному уроці.

Для формулювання *освітніх (навчальних) завдань* використовують слова: “розширити уявлення”, “формувати уявлення...”, “вчити...”, “навчити...”, “ознайомити з...”.

Наприклад: розширити уявлення учнів про музично-театральні жанри (поглиблене вивчення жанрів опери чи балету);

формувати уявлення учнів про поліфонічну музику (учитель планує пригадати канон, підголоскову поліфонію народних пісень, ознайомити з жанром фуги);

вчити учнів співвідносити живописні образи з музичними;

вчити учнів розуміти логіку побудови сонатно-симфонічного циклу;

вчити учнів розповідати про композитора В.А.Моцарта з опорою на прослухані твори;

ознайомити з новою піснею, вивчити перший куплет;

ознайомити з новим поняттям музичної грамоти — синкопою;

ознайомити зі значенням народної пісні у професійній музиці;

ознайомити учнів із особливостями ритму в джазовій музиці тощо;

засвоїти поняття “інтонація”;

узагальнити поняття про зображальність у музиці;

узагальнити знання про будову (форми) музики.

П'ЯТИЙ КЛАС

Доб-рий день вам, доб-рий день в сві-ті му-зи-ки, фан-та-зи-ї, пі-сень! Доб-рим
будь, ши-рим будь! І з мис-тец-твом — у див-ну путь!

ШОСТИЙ КЛАС

Слова О. Лобової

Му-зи-ка! Ча-рів-не ди-во! Звід-ки ти та-ка грай-ли-ва? Чи на-дов-го? На-зав-жди!
Бу-ду завж-ди па-ну-ва-ти і в сер-цах, і в кож-ній хаті! Щоб лу-на-ло на весь світ!
Чи не зник-неш ти ку-ди? Зра-стуй, му-зи-ко, зра-стуй, му-зи-ко, зра-стуй, му-зи-ко, при-віт!

СЬОМИЙ КЛАС

Ус-міх-нись до всіх нав-ко-ло, доб-рий ра-нок, лю-бі шко-ло! І ве-се-лий той дзві-нок клан-че
всіх нас на у-рок! У-рок му-зи-ки, у-рок му-зи-ки, у-рок му-зи-ки, у-рок! У-рок // -рок!

ВОСЬМИЙ КЛАС

Доб-рий день! Всі ми ра-ді вас ві-та-ти! Доб-рий день! Щас-тя, рад-ос-ті ба-жа-ти!
Доб-рий день! І пі-сень но-вих спі-ва-ти! Всім вам доб-рий день!

Окрім традиційного музичного вітання, можна використати тематичні: до певної теми уроку (чверті), до певного уроку, який є домінуючим.

Весняне вітання

Слова Л. Хомич

Доб-ро-го дня! Доб-ро-го дня, то-бі, вес-ня-ні ра-ди-на хви-лі! Сон-це нам шле при-віт. Доб-ро-го дня, то-бі, світ!

Вітання з Бахом

Вчи-тель Учи
Ві-та-є му-зи-ко-ю Вас ве-лич-ний Бах! Ві-та-є
Ра-зом Ві-та-є му-зи-ко-ю нас ве-лич-ний Бах!
Нас ве-лич-ний Бах! Ві-та-є нас ве-лич-ний Бах!

Вітання з Бетховеном

(супровід — з п'ятого по десятий такти "Місячної сонати")

Ра-дість нам по-да-руй, Бет-хо-ве-на му-зи-ко!

Структурний компонент:

Повідомлення теми, мети, завдань уроку, мотивація навчання школярів.

Можливі варіанти запису в плані-конспекті:

Бесіда за темою уроку. Оголошення теми та завдань уроку.

Крім загальної навчальної (дидактичної) мети уроку, пов'язаної з розкриттям теми уроку, вчитель чітко визначає конкретні поетапні завдання реалізації навчального матеріалу в різних видах музичної діяльності на уроці. Це, як показує практика, зосереджує увагу учнів, активізує, мобілізує їх пізнавальну діяльність.

Тему уроку вчитель записує на дошці, а завдання обов'язково повідомляє.

Традиційно це відбувається так. Учитель, привітавшись з класом, говорить: “Ми розпочинаємо нову тему — “Музика мого народу”. Або: “Ми продовжуємо з’ясовувати, наскільки музика може бути легкою чи серйозною”, а на дошці записує “Музика легка і музика серйозна”.

Іноді ознайомленню з темою допомагає твір, під звучання якого учні заходять до класу. Наприклад: вхід до класу під “Марш” Ф. Шуберта. Учитель після вітання запитує, чи змінювалася музика маршу, на що учні дають стверджувальну відповідь. Учитель продовжує: “Ми продовжуємо вивчати тему “Розвиток музики” і поговоритимемо про музику, що постійно змінюється, розвивається”.

Одним із цікавих способів ознайомлення з темою та завданнями може бути поява гостя уроку (людина, тварина, вигаданий реальний чи казковий персонаж тощо). Гість може повідомити чи нагадати тему, оголосити завдання.

Наприклад, у першому класі з’являється Динозаврик (малюнок на великому аркуші паперу), від його імені учитель говорить, що Динозаврик бажає бути гостем уроку і почути “Про що і як розповідає музика”.

На підсумковому уроці в другому класі до учнів завітають три кити — Пісня, Танець і Марш (у вигляді малюнків чи учнів в масках), з’ясують, скільки пісень, танців і маршів вивчили діти, у яких життєвих ситуаціях вони потрібні людині. А під час вивчення теми “Куди ведуть нас пісня, танець, марш?” ці ж самі “герої” можуть оголошувати підтеми уроків: “Куди веде нас пісня?”, “Куди веде нас танець?” і т.д.

У п’ятому класі гостем може бути письменник, поет чи художник, у шостому — сам Вольфганг Амадей Моцарт, у сьомому — Ромео та Джульєтта, у восьмому — рок-музикант, джаз-музикант, сучасний місцевий композитор...

Структурний компонент:

Слухання музики.

Можливі варіанти запису в плані-конспекті:

Бесіда та слухання музики. Розповідь про композитора й слухання музики.

Слухання музики — один із головних видів діяльності на уроці музики в загальноосвітній школі, він збагачує учнів новими музичними враженнями, робить урок змістовнішим та цікавішим.

Форми спілкування учителя та учнів у процесі знайомства з новим музичним твором можуть бути досить різноманітними: розповідь, пояснення, бесіда, доповіді учнів.

Бесіда є важливим та ефективним методом навчання слуханню музики. Якщо розповідь і пояснення монологічні за своїм характером, то бесіда — це діалог

між учителем і учнями. Цей метод вимагає від учителя великої майстерності, яка забезпечила б цілковитий контакт із класом, а також певної підготовчої роботи, що включає обдумування і формування запитань, які пропонують учням, логіки включення її у драматургію уроку. Бесіда допомагає активізувати увагу, мислення учнів. Крім того, вона сприяє розвитку мови учнів, вмінню розповісти про свої почуття, думки, враження.

Бесіда може передувати слуханню музики, вестися під час повторного слухання, може мати контрольний-перевірочний характер. У її структурі виділяють наступні етапи:

1. Якщо бесіда передує слуханню музики, вона мусить зацікавити учнів, підготувати їх до наступного етапу заняття. Її можна будувати на повторенні матеріалу, зіставленні його з новим матеріалом.

2. Перед слуханням музики важливо активізувати мислення учнів. Запитання, завдання мусять бути чітко сформульовані, спиратися на попередні знання учнів, відповідати темі й завданням уроку.

3. Прослуховування музичного твору.

4. Відповіді на поставлені запитання, перевірка завдань.

5. Бесіда для більш детального аналізу музичного твору, поглиблення знань.

6. Іноді використовується повторне слухання, під час якого можна ставити дітям запитання, які б скеровували увагу на конкретні деталі твору. Наприклад, пропонується простежити зміну мелодії або акомпанементу в куплетно-варіаційній формі, зміну засобів виразності музики в залежності від змісту тощо.

Важливо, щоб учитель шляхом уміло дібраних, цікаво поставлених запитань підвів учнів до самостійного розуміння змісту твору, основних тем програми характеристики музичних образів і засобів музичної виразності.

У великій мірі ефективність процесу сприймання музичного твору залежить від інформаційної насиченої бесіди до та після слухання музики. В її основі можуть бути найрізноманітніші відомості про композитора, цікаві випадки з його життя чи життя виконавців; історія створення твору, його ідея та проблематика. Можна почати з бесіди про образ, його втілення у творах мистецтва різних епох чи зосередитися на одній художній деталі твору. Можна говорити про засоби музичної виразності, музичну форму, музичну драматургію, музичний інструмент, ансамбль, оркестр, про виконавця, його особливу майстерність, художній напрямок, стиль, історичну епоху, важливі історичні періоди. Можна пов’язати твір із передачами радіо, телебачення.

Потрібно пробуджувати емоційну пам’ять слухачів (прийом Н. Гродзенської), розкривати моральні засади у світлі навколо музики, розглядаючи подвиги, справи, вчинки людей в різних ситуаціях, у різні часи.

Цікавими прийомами є поєднання слухання музики з музикуванням, рухами, грою, драматизацією, творчими формами роботи.

Використані прийоми не вичерпують усього розмаїття навчальних ситуацій, з якими учитель має справу під час слухання музики. Їх поєднання, створення нових розкриває перед учителем музики дорогу до творчості. А в цьому й полягає його педагогічна майстерність.

Прислухаємося до мудрих порад музикантів-педагогів:

“Розумне оточення музичного твору загальнохудожніми, історико-соціальними і побутовими темами необхідне, тому що не можна думати, що музика існує поза часом і простором” (Б.Асаф'єв);

“Жодного імені, жодного факту, жодної цифри, без якої можна обійтись — цього принципу повинен дотримуватись учитель” (Д.Кабалевський);

“Найгіршою розповіддю про музику буде та, у якій на перше місце виступає побудова твору, або коли учитель починає “переказувати” музику словами, “описувати” її тема за темою, частина за частиною (анатомічний аналіз твору). Такі розповіді про музику нудні та марні, вони ні трохи не наближують музику до слухачів і слухачів до музики” (Д.Кабалевський).

Література:

- Асаф'єв Б. Принцип контраста в музиці та його методическа роль в постановке заняття по слуханию музики (1925г.) // Музыка в школе. — 1984. — №3. — С.18-22.
- Кабалевский Д.Б. Воспитание ума и сердца: Кн. для учителя. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Просвещение, 1984. — 206с.
- Кабалевский Д.Б. Как рассказывать детям о музыке? — 3-е изд., испр. — М.: Просвещение, 1989. — 191с.
- Кабалевский Д.Б. Мыслитель, творец, педагог (К 100-летию со дня рождения Б.В.Асаф'єва) // Музыка в школе. — 1984. — №3. — С.47-55.
- Морозова С. Из истории музыкального воспитания. Б.Яворский // Музыкальное воспитание в школе. Вып. 12.
- Морозова С. Яворский о музыкальном воспитании // Музыкальное воспитание в школе. — Вып. 16. — М., 1985.
- Музыка в начальной школе: Метод. пособие для учителя. / Э.Б. Абдуллин, Т.А. Бейдер, Т.Е. Вендрова и др.; Науч. рук. Д.Б.Кабалевский. — М.: Просвещение, 1985. — 140с.
- Музыка в 4-7 классах: Метод. пособие для учителя. / Т.А. Бейдер, Т.Е. Вендрова, Е.Д. Критская и др.; Под ред. Э.Б. Абдуллина; Науч. руководитель Д.Б.Кабалевский. — М.: Просвещение, 1986. — 239с.
- Назайкинский Е.В. О психологии музыкального восприятия. — М., 1972.
- Ростовський О.Я. Педагогіка музичного сприймання: Навч.-мет. посібник. — К.: ІЗМН, 1997. — 248с.

Структурний компонент:

Хоровий спів.

Можливі варіанти запису в плані-конспекті:

Розспівування. Робота з вокально-хоровою вправою.

Розучування пісні. Виконання пісні.

Робота над піснею (поспіваю, вокалізом).

Для розспівування можна скористатися найрізноманітнішими вправами: настроювання, спеціальні вправи на розвиток вокально-хорових навичок, у тому числі багатоголосного співу, вправи на основі мелодії пісень, вправи для сольфеджування, вправи за відносною системою сольмізації, фонопедичні вправи.

Вправа-настроювання

Її завдання — допомогти увійти у сферу тональності, запам'ятати тоніку, стійкі ступені та втримати їх у пам'яті. В основі вправи — виконання стійких ступенів та звуків, що показують взаємовідношення тоніки з домінантою, розв'язання нестійких ступенів у стійкі.

У настроюванні можна відтворити найбільш характерні особливості ладу, що є у конкретній пісні для розучування. Для цього можна використати спів за рукою-нотоносцем.

Проведення настроювання з поступовим ускладненням вимог може виглядати так:

1. Учитель грає тоніку — учні повторюють, тризвук — учні повторюють...
2. Учитель грає тоніку — учні виконують і тоніку, і тризвук, і ввідні ступені, розв'язання стійких ступенів у нестійкі.
3. Учитель грає останню фразу мелодії пісні, гармонічну каденцію — учні знаходять тоніку, співають настроювання.
4. Учитель дає перший звук мелодії пісні, називає ступінь — учні поступово доводять його до тоніки, співають настроювання.
5. Настроювання за камертоном. Учні визначають, який ступінь в тональності пісні буде звук ля, доводять цей звук до тоніки, співають настроювання.

Після закріплення навичок фіксації в пам'яті тональності, процес настроювання може бути скорочений, поступово доведений до відтворення одного звука. Для вироблення чистоти інтонації настроювання слід виконувати без фортепіано.

Вокально-хорові вправи

Працюючи над чистотою інтонації, не можна забувати про розвиток вокально-хорових навичок учнів: дихання, унісону, артикуляції, звукоутворення, дикції, ансамблевих навичок тощо.

Багато вчителів вокально-хорові вправи об'єднують на початку уроку музики у своєрідну "Зарядку". Наприклад, після музичного вітання учні виконують "Пісню-пробудку" (вироблення округленого звука):

Сонечко Соліст

Ра-зом з со-неч-ком вста-єм. Льо, льо, лю, ле. З доб-рим ран-ком, яс-ним днем.

Учні Соліст Учні

Льо, льо, лю, ле. З доб-рим ран-ком, яс-ним днем. Льо, льо, лю, ле. Льо, льо, лю, ле.

далі — "Пісню-рівнялку" (робота над унісоном):

Ти-хо, ніж-но і у-важ-но за-спі-вай-мо ра-зом всі.
Щоб то-нень-ко за-дзве-ні-ли на-ші ю-ні го-ло-си.

Учитель: Увага! Увага! Дивина!
Учні: Увага! Увага! Тиша!
Учитель: Йде до нас, йде до нас музика!
Учні: Йде до нас, йде до нас музика!
Соліст: Viva la musica!
Хор: Viva la musica!

У-ва-га! У-ва-га! Ди-ви-на! У-ва-га! У-ва-га! Ти-ша! Йде до нас, йде до нас му-зи-ки! Ви-ва-ла-му-зи-ка! Ми-ва-ла-му-зи-ка!

Можна запропонувати проводити вокально-хорові вправи у формі гри "Магічне коло", яка потребує від дітей зосередженості й уваги. Учні діляться на

невеличкі групи й повторюють без пауз за учителем (солістом) запропоновані ним вправи: на динаміку, манеру виконання тощо. Звук у такому випадку ніби "котиться" по колу.

Вправи-розспівування на основі мелодії пісні

На уроці часто використовують вокальні вправи, побудовані на репертуарі, що розучується. Цей вид вправ являє собою окремі фрази з пісень, у яких є "важкі" місця. Уривки пісень виділяються для спеціальної роботи і співаються на склади, слова, на окремі голоси — залежно від труднощів тої чи іншої вправи (висока теситура, складний текст, стрибки тощо).

Виконання таких вправ може підкріплюватися розучуванням пісні з нотного тексту. Після розспівування й перед співом пісні з нот учні роблять короткий аналіз нотного тексту. При цьому вони можуть впізнати уривки мелодії, на основі яких вони тільки що виконували вокально-хорові вправи. У процесі часткового чи повного розучування пісні з нот учні можуть спочатку назвати ноти, з'ясувати тональність, розмір, ритм, назвати ноти в ритмі, зробити за допомогою учителя попередній стислий аналіз запису (тобто з'ясувати, які послідовності нот знайомі учням, а які — ні) й після настроювання в тональності почати співати. Учитель (учень, який навчається у музичній школі) допомагає дітям, підспівуючи або граючи.

Вправи для сольфеджування на уроках музики в загальноосвітній школі за своїм змістом повинні відповідати творам для хорового співу чи творам для слухання, тому їх завданням є поєднання практичних видів діяльності (спів, слухання) з вивченням музичної грамоти (через роботу над нотним текстом).

Вправи за релятивною системою сольмізації, ефективність застосування яких доведено досвідом багатьох видатних педагогів, принесуть користь лише тоді, коли послідовність засвоєння ступенів ладу та методика їх опрацювання будуть допомагати роботі над іншим вокально-хоровим матеріалом уроків музики.

Цікавий матеріал упорядкувала Т.Ковальчук у збірці "Українські народні співаночки", який допоможе учням молодшого шкільного віку у привабливій і доступній формі послідовно засвоїти ступені мажорного та мінорного звукорядів на основі релятиву, розвинути музичний слух, вокально-хорові навички та вміння читати ноти на основі українського народного мелосу [5].

Фонопедичні вправи

У дитячій вокально-хоровій практиці іноді використовуються так звані фонопедичні вправи В. Ємельянова, що мають технологічну спрямованість і засновані на критеріях фізіологічної доцільності, енергетичній економічності й акустичній ефективності голосового апарату в співі. Метою фонопедичних вправ є вирішення координаційних і тренувальних завдань роботи над голосом, ці вправи —

підготовчі, вони допомагають у вокальній роботі. Фонопедичні вправи стимулюють м'язи, що беруть участь у звукоутворенні. З існуючих рівнів голосової активності (домовної, мовної й співочої) співочий заснований на сигналах домовної комунікації, тому що голосовий апарат — саморегулююча система, у якій можна керувати тільки артикуляційною мускулатурою, а на всі інші компоненти можна впливати тільки опосередковано, через створення оптимальних умов для дії механізму саморегуляції.

Вправи поділяються на кілька груп залежно від поставлених завдань:

- голосові сигнали домовної комунікації: шип, сипіння, скрип, хрип, свист тощо;
- керування артикуляційною мускулатурою;
- довільне керування регістрами;
- вироблення співочого вібрато;
- інтенсифікація і регуляція фонаційного виходу;
- формування механізму прикриття.

Зазначені фонопедичні вправи сприяють розширенню діапазону, збільшенню сили й яскравості голосу, легкості звучання, поліпшенню вібрато, співучості голосу, а також розкутості співочого процесу.

Останнім часом багато творчих педагогів-музикантів використовують у своїй практиці фонопедичні вправи. Учні за педагогом створюють голосом звукоображальну імпровізацію фонемами (І, Ж, Х, Ф, С, И, М, У, О тощо), складами, використовуючи при цьому різне темброво-динамічне, вокальне глісандування, жести. При цьому використовують різні регістри, динаміку й різні за часом виконання фонему.

Подібні вправи виконують роль творчих завдань, розвивають загальну моторику організму і, що найголовніше, роблять процес роботи над вправою цікавим, захоплюючим, образним.

Зразком таких вправ може бути "озвучення" вірша О.Вациетіса "У кого що всередині" та вправа "Весняні голоси", які спрямовані на розвиток артикуляційної моторики дихання, гнучкості голосового діапазону, розуміння звукоображальності мови (з досвіду Т.Боровик) [1, 6].

У кого що всередині

В кульбабок білих — виліталка (учні легко здувають уявний пух з долоньок).

У мотоцикла — ричалка (учні супроводжують вимову звукоображального елемента "трр-трр" круговими рухами кулачків).

У годинника — спішилка (учні активно й чітко вимовляють склади "тік-так, тік-так" і виконують коливання з боку в бік вказівним пальцем, який імітує маятник годинника).

У дівчат — смішинка (вимовляють склади "ха" й "хі" у фальцетному регістрі).

У мишки — пищалка (склад “пі” вимовляється тоненько й швидко).

У коника — іржалка (голосом на фонемі “і” зображується іржання Коника-Горбоконики (лінія показується мізинцем) і Сивка-бурка (лінія показується рукою).

У вітру — здувалка (двічі довго видихається повітря).

У каблучків — стукалка (легко й рухливо цокають язиком).

У носа — сопілка (тихенько шмигають носом).

В їжачка — пихтілка (пошепки й неголосно чергується склад “пих”).

У телефону — дзвонилка (зображується “голос” міжміського телефону — довге “тру-у-у” губами, міського — “тру-у-у”, розділене паузами).

А в сонця — світилка (кожна дитина співає будь-який звук; кластерна пляма повинна прозвучати достатньо довго, щоб учні освоїли надані їм можливості вільного співу).

Весняні голоси

Діти у цьому веселому завданні наслідуватимуть різні звуки природи, які можна почути навесні. Текст говорить учитель (один з учнів), а діти його озвучують.

Пригріло весняне сонце (усі піднімають руки вгору, ніби вітаючи сонце, і кожен виконує свій звук у фальцетному регістрі, слухають звучний кластер і співають не дуже голосно).

З загорба побіг веселий струмочок (бовтають язиком, зображуючи булькіт струмочка).

До країв наповнив велику глибоку калюжу (учні на гліссандо опускаються голосом у нижній регістр).

Перелився через край (декілька учнів за знаком педагога на фоні “булькоту” інших роблять голосом “хвилю” — униз).

І побіг далі (половина дітей “булькає” на фоні звучного сонця — кластер).

Вибралися з-під кори жучки (“жжж-жжж” — у низькому регістрі й комашки “ззз-ззз” — у більш високому), розправили крильця (“крш” — з інтонацією, що підвищується) і полетіли хто куди (“тр-тр-тр” — пошепки на різній висоті).

Раптом під купою хмизу щось зашаруділо (“шур-шур, шур-шур”).

І виліз їжачок (сопе носом, енергійно втягуючи і видаваючи повітря).

Ожив під теплим весняним сонцем і мурашник (кожен співає на стокато “гострі”, “веселі” звуки в різних регістрах).

Ліс наповнився пташиними голосами (учні одночасно імітують пташині голоси).

От і прийшла весна (кожен бере “свій” звук, як на початку вправи).

Учитель музики Є. Гринь використовує у своїй роботі систему фонопедичних вправ, які також об’єднані єдиним сюжетом. Такі вправи розвивають вока-

льно-хорові навички, навички імпровізації, учні вивчають можливості свого голосу, його тембру і діапазону.

Учитель:

— Уявіть собі: ось ми зупинилися в чудовому зимовому лісі. На деревах висять красиві бурульки. Дивіться, які вони різні: одні — тоненькі, інші — товсті, значить, і дзвеніти вони будуть по-різному. От як би вони задзвеніли? (діти клацають язиком, змінюючи форму рота).

Звертається увага на зміну клацаючого звука — більш високі та більш низькі клацання.

Учитель:

— Далі ми підемо галявиною, а під ногами зашарудить сніг.

Вихідне положення: рот максимально відкритий рухами щелепи вперед-вниз і має форму прямокутника, це позначається умовно [А]. В такому положенні робиться безшумний вдих ротом та використовується рух кистей рук, руки підіймаються на рівень рота, пальці розставлені й напружені, долоні розвернуті вперед. Кисті працюють разом з вимовою приголосних. Вправа складається з сильної активної вимови приголосних. Кожний звук вимовляється чотири рази.

[А] ш [А] ш [А] ш [А] ш

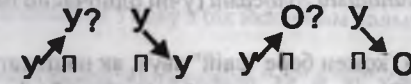
Послідовність звуків наступна: ш, с, ф, к, т, п, б, д, г, в, з, ж.

Учитель:

— А тепер пограємо пухкими сніжинками, які щойно опустилися на землю. Підкинемо їх догори, зображаючи це підкидання голосом сніжинок на головний звук "у" від найнижчих звуків до найвищих.

Вихідне положення: рот відкритий рухом щелепи вперед-вниз, губи розслаблені, пальцями рук перевірити м'якість губної каммісури, тобто поставити пальці так, щоб відчувати провали міме верхніми та нижніми боковими зубами, не даючи роту закриватись. Основним елементом вправи є глісандуюча — висхідна та низхідна інтонації з різким переходом із грудного (у) в фальцетний (у) регістри та із фальцетного в грудний з характерним "переломом" голосу, який називаємо "регістровим порогом" (п). В емоційному плані у вправі присутнє здивоване запитання — подив (висхідна інтонація) та відповідний вигук полегшення (низхідна інтонація).

Вправа виконується кілька разів:

Учитель:

— Ось на цій галявині ми відпочинемо і розкажемо казку. А яку? Страшну?

Вихідне положення: рот максимально відкритий рухами щелепи вперед-вниз і має форму прямокутника. В такому положенні вимовити голосні тихим низьким голосом. Очі широко відкриті, брови підняті, вираз обличчя — переляканий:

У, УО, УОА, УОАЕ, УОАЕИ, Й, ІЕ, ІЕА, ІЕАО, ІЕАОУ.

Учитель:

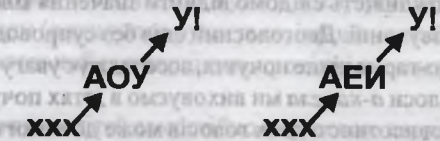
— А під цим заметом — ведмежий барліг. Уві сні ведмідь бачить мед і дуже хоче його покуштувати.

Вихідне положення: м'язи обличчя розслаблені, рот злегка відкритий, язик м'який, плоский, розслаблений — лежить на нижній губі, очі — напівсонні. Це необхідно для включення розслаблюючого регістру голосу, який не має фіксованої звуковисотності, а являє собою шумовий, низький — шарудячий — тріскучий — скрипучий — гуркотливий звук (штро-бас -xxx).

Вправа включає перехід від штро-басу до грудного голосу на різних послідовностях голосних:

xxx А xxx АО xxx АОУ xxxА xxxАЕ xxxАЕИ

Потім поєднуються в одному русі три регістри — штро-бас, грудний та фальцетний:

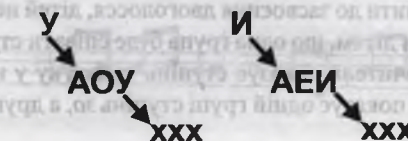

Емоційно-образне завдання для дітей — це наполегливе, безнадійне прохання, благання чогось та радісні висхідні вигуки (з переходом через поріг на фальцет), коли врешті вони одержують те, що просять.

Учитель:

— Ось перед нами вкрита снігом королева лісу — ялинка! Давайте зчистимо сніг зверху вниз з усіх боків. Кожен рух буде при цьому "звучати" по-різному.

Видається легкий високий звук у фальцетному регістрі, через висхідну, глісандуючу інтонацію та регістровий поріг переводиться на тому ж голосному в грудний регістр з переходом у штро-бас:

Учитель:

— Ми побували з вами на зимовій галявині. Які звуки нам допомогли — зображальні чи виразальні?

Учні:

— Зображальні.

Багатоголосні вправи

Корисно поєднати розспівування хору-класу з виробленням навичок співу багатоголосся. Найпростіший вид побудови інтервалу чи тризвуку акорду — спів гама із зупинками на звуках акорду.

Під час розучуванні дво- (три-) голосної пісні треба, щоб учні добре вслухалися у двоголосне звучання, послухали кожний голос окремо і звучання двох голосів, а також розспівалися на вправах з відповідним типом двоголосся. Під час засвоєння двоголосних вправ не слід пропонувати учням метод — “співайте свос, не слухайте інших”, або практикувати роздільні заняття з кожним голосом. Вироблення двоголосного відчуття повинно проводитися послідовно й постійно.

Розучуванню двоголосних пісень повинен передувати етап, який би за допомогою спеціальних систематизованих художньо-технічних вправ і канонів познайомив дітей з одночасним звучанням двох голосів. Технічні вправи двоголосного співу і сам спів варто проводити тільки *a-капела*, бо тільки при такому співі діти мають можливість свідомо відчутти значення кожного ступеня і його роль у загальному звучанні. Двоголосний спів без супроводу вдосконалює слух дітей, розвиває ладо-гармонічне почуття, зосереджує увагу на чистоті інтонації. При співі на два голоси *a-капела* ми виховуємо в дітях почуття ансамблю.

Розумінню звуковисотності двох голосів може допомогти застосування ручних знаків (перш, ніж приступити до двоголосного засвоєння ступенів по ручних знаках, вчителю слід самому добре потренуватися у показі ступенів двома руками). Багато хормейстерів (наприклад, А. Пономарьов) чудово володіють системою “пальцевої партитури”, домагаючись від хору дивних результатів. Навчений у такий спосіб хор, як правило, володіє гарною гармонійною стрункістю й інтонаційною чистотою. Можна застосувати імпровізоване розспівування за допомогою “живого нотного стану” — за рукою учителя-диригента (згодом — учня-диригента). П’ять пальців лівої руки хормейстера перетворюються в нотний стан, тобто в п’ять нотних лінійок, а вказівним та середнім пальцями правої руки диригент показує місце розташування нот, що виконуються учнями.

Перш, ніж приступити до засвоєння двоголосся, дітей необхідно поділити на дві групи. Пояснивши дітям, що одна група буде співати ступені по правій руці, а друга — по лівій, вчитель показує ступінь тризвуку у низхідному порядку, а потім зупиняється і показує одній групі ступінь *зо*, а другій — ступінь *ві*:

Спочатку діти співають при допомозі ручних знаків, а потім — без них. У цьому випадку вчитель і учні слідкують за чистотою інтонації й ансамблем.

Вироблення двоголосного гармонічного відчуття, на думку В. Коваліва, найкраще починати з терції і сексти, тому що в поєднанні вони добре звучать і швидко засвоюються дітьми.

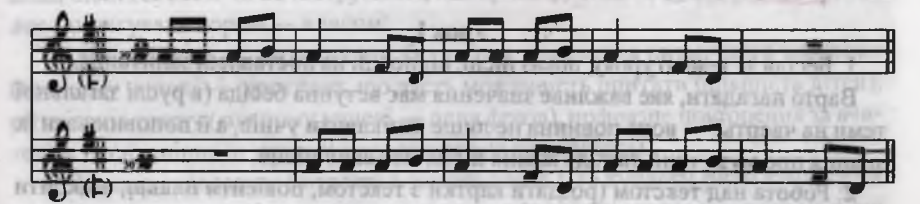

Деякі труднощі виникають при двоголосному засвоєнні кварт (особливо *на-ті*), а також малих і великих секунд. Слід звернути увагу дітей на “тверде” звучання великої секунди (цілий тон) і “м’яке” — малої (півтон):

Окрім подібних вправ часто застосовуються наступні: двоголосне звучання у поєднанні з унісоном (один голос рухається, інший — стоїть на місці, починають з унісону), паралельний рух терціями, прохідні дисонанси, двоголосні секвенції тощо.

Для того, щоб привчити дітей самостійно вести свою партію, використовують канони. Спів канонів, звичайно, сприяє зацікавленості дітей, наявність єдиної мелодичної лінії для перших і других голосів полегшує запам’ятовування мелодії й гарантує швидкість вивчення. Однак спів канонів не можна вважати найпростішим видом двоголосся, і до їх засвоєння треба підходити дуже обережно і продумано. Лише за умови успішного засвоєння ступенів та їх хорошого унісонного звучання можна поступово вводити невеликі канони. Так, засвоївши I, III, V і VI ступені, можна заспівати каноном українську народну пісню “Дощик”:

Урок 2

- Перевірка домашнього завдання.
- Розспівування (вибрати один із варіантів).
- Повторення вивченої мелодії (вокалізом, нотами, зі словами).
- Опрацювання тексту всіх куплетів.
- Робота над виконавським розвитком.
- Музикування, рухи, творчість на основі пісні (продумати усі можливі варіанти).
- Домашнє завдання: вивчити текст пісні, “скласти колекцію” музичних творів однієї тематики, підібрати акомпанемент, підготувати доповідь про життя та творчість композитора, знайти музичні інструменти, якими можна було б супроводжувати пісню тощо.

Урок 3

- Розспівування (вибрати один із варіантів).
- “Концертне” виконання пісні.
- Перевірка домашнього завдання і виставлення оцінок за вивчену пісню.
- Диференційоване оцінювання вивченої пісні: кожен учень обирає спосіб “перевірки” пісні, що приносить йому певну кількість балів:
  - знання літературного тексту — 8 балів;
  - знання нотного тексту (читання у ритмі нот) — 8 балів;
  - знання історії написання, образності, відомостей про композитора — 8-9 балів;
  - пояснення відповідності пісні темі уроку — 8-9 балів;
  - знання мелодичного та літературного тексту (виконання пісні) — 10 балів;
  - демонстрація малюнків, підбір літературних та живописних творів до пісні — 10-11 балів;
  - підтримка власного виконання елементарним супроводом на дитячих музичних інструментах — 10-11 балів;
  - виразне художнє виконання — 11 балів;
  - підтримка свого виразного виконання гармонічним супроводом на музичних інструментах — 12 балів.

Література:

- Боровик Т. Осенняя гамма: Уроки-состояния // Искусство в школе. — 2001. — №5. — С.46-51.
- Гринь С.В. Про що говорить музика? Чи може музика щось зображувати?: План-конспект уроку музики в 2-му класі // Розкажіть онуку. — №23-24. — С.18-20.
- Давыдова Е.В. Методика преподавания сольфеджио: Учеб. пособие. — 2-е изд. — М.:Музыка, 1986. — 160с.

- Ковалів В. Я. Методика музичного виховання на релятивній основі: Метод. посібник. — К.: Муз. Україна, 1973. — 149с.
- Ковальчук Т. Українські народні співаночки: Практичний посібник для вчителів музики та муз. працівників. — Дрогобич: Відродження, 1999. — 48с.
- Тютюнникова Т. Что такое "Шульверк" К. Орфа? // Дошкольное воспитание. — 1998. — №4. — С. 129-137.

Структурний компонент:

Гра на елементарних музичних інструментах.

Можливі варіанти запису в плані-конспекті:

Музикування. Оркестровий супровід пісні.

Гра за партитурою. Творче музикування.

Музикування на дитячих музичних інструментах можна використовувати на кожному уроці музики: у ході вивчення та виконання пісні, слухання музики, вивченні музичної грамоти, як самостійний вид діяльності, як музична творчість. Даний вид музичної діяльності не лише розвиває музичні здібності учнів, урізноманітнює урок, приносить учням радість творчості, але й робить процес вивчення музичної грамоти до кінця осмисленим, дає можливість учням з заданою голосу та нечистою інтонацією повірити у свої "музичні сили".

У процесі елементарного музикування використовуються найпростіші дитячі музичні інструменти.

Усі інструменти дитячого оркестру можна поділити на чотири групи.

1. Ударні (без визначеної звукової висоти): дерев'яні палички, барабани, бубни, тріскачки або маракаси.

2. Ударні (з визначеною звуковою висотою): трикутники, дзвіночки, ксилофони (сопранові і альтові), металофони діатонічні, металофони хроматичні (сопранові і альтові).

3. Струнні щипкові: гуслі; бандурки; цимбалки; пандейра (з оркестру К. Орфа); басоля (басовий інструмент, що має дві струни, натягнуті на дитячу віолончель).

4. Духові: сопілки, короткі поздовжні флейти, блокфлейти (сопранова, альтова, тенорова).

До цього переліку можна додавати фортепіано як ведучий або супровідний інструмент.

Протягом перших місяців доцільно ознайомити дітей з прийомами гри на різних інструментах. Група учнів з розвиненим музичним слухом може навчатися гри на струнних та духових інструментах, менш здібні діти — на ударних з визначеною звуковою висотою, найслабші — на ударних без визначеної висоти.

Усі без винятку учні можуть музикувати за допомогою **звучних жестів:** плескання, ляскання, тупання, клацання.

Плескання бувають тихі та голосні, глухі (випуклими долонями) та дзвінки (пальцями по самій долоні). Нотація:

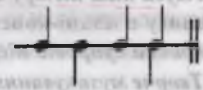

Ляскання — удари долонями рук по стегнах. Виконуються:

— двома руками одночасно (штилі йдуть догори);

— кожною рукою зокрема (штиль догори — права рука, донизу — ліва);

— або кожною рукою окремо: Ляс.

— перехресні удари:

Тупання — акцентовані удари однією ногою або почергові двома.

Нотація: штиль догори — права нога, штиль вниз — ліва.

Клацання великим і середнім чи великим і четвертим пальцями, двома руками одночасно чи по черзі. Нотація подібна до попередньої.

Прикладом музикування на звучних предметах (із досвіду Т. Тютюнникової) може бути "озвучування вірша" шарудінням листками паперу, дмуханням у пляшку, ударами дерев'яними паличками (олівцями), а також використання пластмасової коробки, бубна, дзвіночків, дерев'яної (картонної) коробки, барабана.

Лежить на небі хмара, зітхає й буркотить

(шелестіти папером, дмухати в шийку пляшки).

В калюжі, в калюжі щодуху крапотить

(стукати по пластмасовій коробці).

А ось маленька хмарка висококом, ніби кінь

(пунктирний ритм на бубні).

Маленькими копитцями дзінь-дзінь, дзінь-дзінь

(дзвіночки).

Біжить по парасольках грибочків-малюків

(дерев'яні палички).

Ось і настала осінь — пора грибних дощів

(шелестіти паперам, стукати по дерев'яній коробці).

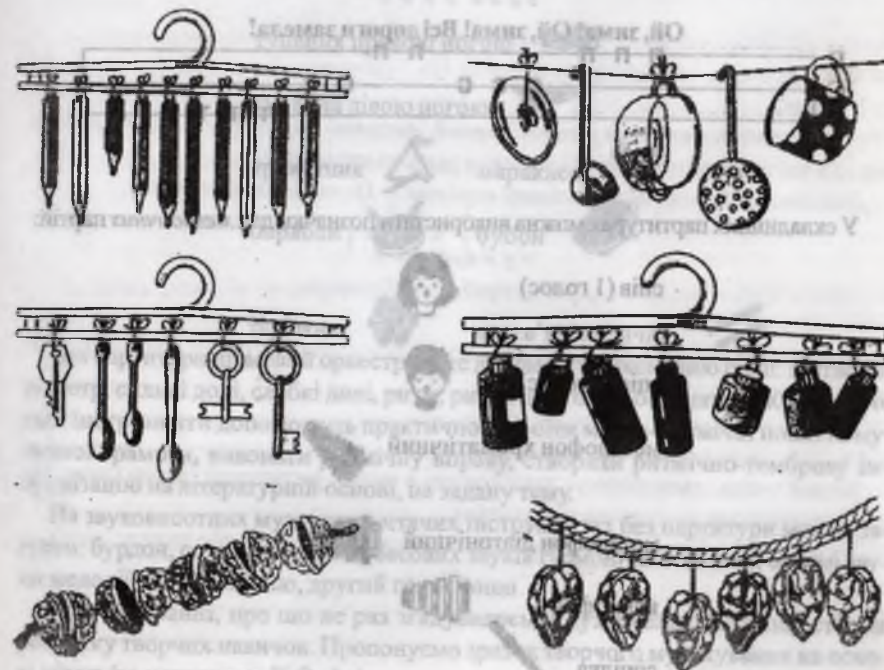
На думку Т. Тютюнникової, для виготовлення саморобних інструментів потрібні фантазія і бажання винаходити. Для цього знадобиться:

- різний папір (целофан, пергамент, газета, гофре й ін.);
- дерев'яні кубики, олівці, котушки, палички різної товщини, брусочки;

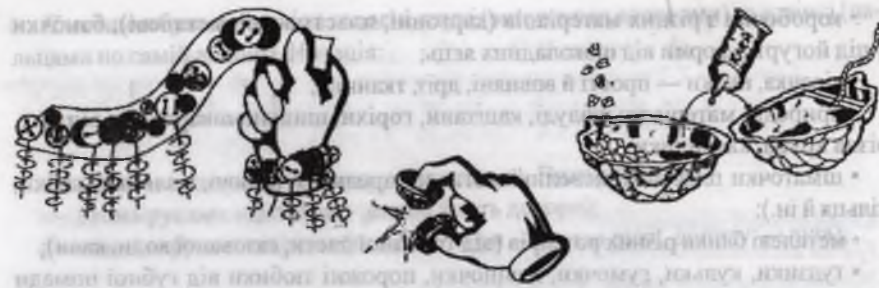
- коробочки з різних матеріалів (картонні, пластмасові, металеві), баночки з-під йогурту, форми від шоколадних яєць;
- лісочка, нитки — прості й вовняні, дріт, тканина;
- природні матеріали: жолуді, каштани, горіхи, шишки, шкарлупки від них, різна крупа, камінчики;
- шматочки пластику, невеликі металеві предмети (ключі, палички, гайки, кільця й ін.);
- металеві банки різних розмірів (від томатної пасти, газованої води, кави);
- гудзики, кульки, гумочки, дзвіночки, порожні тюбики від губної помади і багато інших предметів, з яких можна "витягнути" звуки! [6].

Майже усе, що оточує нас, може звучати. Можна запропонувати дітям спробувати пограти, наприклад, папером різними способами: ритмічно м'яти, терти, рвати. Потім звернути увагу на те, скільки відтінків звучань можна розрізнити в паперовій музиці. Паперові звуки перетікають з одного в інший, утворюючи композицію, для якої можна придумати цікаву назву, наприклад, "Паперова симфонія", "Нічний ліс".

Ось які нескладні "схеми-креслення" інструментів пропонуються:

Грою на подібних інструментах учні із задоволенням будуть супроводжувати ритмічну вправу, рецитацію вірша, вивчену пісню, драматизацію, створений власний літературний чи музичний твір.

Для музикування можна застосовувати партитури, де для кожного інструмента буде свій нотний стан, своя партія-лінія. На початковому етапі музикування за партитурою вона може виглядати так (П — плескання; С — стукання долонями по парті; Т — тупання ногами):

Ой, зима! Ой, зима! Всі дороги замела!

П	п п п п п п
С	• • • • • • • • • •
Т	T T T T T T T T T T

У складніших партитурах можна використати позначки для мелодичних партій:

спів (1 голос)	
спів (2 голос)	
металофон хроматичний	
металофон діатонічний	
ксилофон	
сопілка	

та ритмічних партій:

рецитація (1 група)

рецитація (2 група)

плескання

ляскання по колінах

кляцання

ляскання по правому коліну

ляскання по лівому коліну

тупання

тупання правою ногою

тупання лівою ногою

трикутник

маракаси

барабан

бубон

тарілки

дерев'яні палички

Без партитури шумовий оркестр може допомогти виконанню пісні: відтворити метр, сильні долі, слабкі долі, ритм, ритмічний блок-остинато... Крім цього, дані інструменти допоможуть практично засвоїти метро-ритмічні поняття музичної грамоти, виконати ритмічну вправу, створити ритмічно-темброву імпровізацію на літературній основі, на задану тему.

На звуковисотних музичних дитячих інструментах без партитури можна заграти: бурдон, остинато, партію басових звуків гармонічного плану, окремі звуки мелодії, саму мелодію, другий голос тощо.

У музикуванні, про що не раз згадувалось, є дуже великі можливості для розвитку творчих навичок. Пропонуємо зразок творчого музикування на основі вірша (за методикою К. Орфа):

Етап 1. Ритмізація тексту.

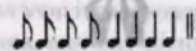
Пропонується скласти пісеньку на заданий текст.

Учитель:

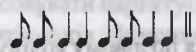
— *Перш за все, запам'ятайте текст. Спробуйте прочитати слова в певному ритмі та темпі:*

*Дрібу, дрібу, дрібушечки,
Наївшия петрушечки,
Наївшия лободи,
Гиля, гиля до води.*

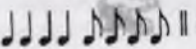
Учні пропонують:

Дрібу, дрібу, дрібушечки

Дрібу, дрібу, дрібушечки...

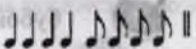

Дрібу, дрібу, дрібушечки...

Учитель:

— *Зверніть увагу на жартівливий, веселий характер слів. Спробуйте... (Учні пробують ритмічні варіанти різного характеру).*

Давайте виберемо найвдаліший варіант... Це варіант Дмитра:

Дрібу, дрібу, дрібушечки...

Діти плескають і читають вірш у ритмі, а один учень записує крапками-рисками ритмічну послідовність:

— — — — — • • • • •

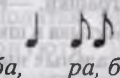
Інший учень трансформує такий запис в метро-ритмічний (якщо учень допускає помилку, вчитель не виправляє).

Учні проплескують ритмічну вправу (учень перевіряє себе та клас, виправляє помилку).

Етап 2. Ритмізація басу.

Учитель:

— *А тепер складемо ритм нижнього голосу (басу) на будь-які склади (відносно важкі, відносно легкі). Вирішуємо, що такими складами можуть бути: "ба", "ра". Вибераємо варіант басової партії:*

Даний голос підписується під ритмом мелодії. Клас поділяється на дві групи і одночасно виконуються ритмічне двоголосся.

Етап 3. Інструментовка.

Розподіляються партії між групами виконавців:

1 група — ритмізованою мовою вимовляють "Дрібу, дрібу...";

2 група — неголосно плескають цей ритм в долоні;

3 група — ритмічно декламують "ба — ра, ба";

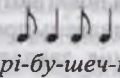
4 група — неголосно топають ногами басовий ритм.

Етап 4. Ритмізація середнього голосу.

Учитель:

— *Настав час скласти середній голос. Щоб його скласти, необхідно використати "будівельний матеріал" від мелодії, від басу. Цей голос має зробити наш твір оригінальнішим і веселишим.*

Педагог може нагадати ритмічні фігури з інших пісень, щоб наштовхнути думку учнів або знайти цікаві слова для ритмізації в даному вірші:

Підказка може бути творчо переосмислена учнями, після чого з'являється триголосний запис.

Етап 5. Вступ.

Учитель:

— *Спробуємо тепер скласти вступ, використовуючи матеріал, що вже створений. Можливо, це буде... (діти сперечаються, вибирають кращий варіант для вступу).*

Врешті учні, скеровані педагогом, приходять до висновку, що можна використати як вступ 2 такти середнього (басового) голосу.

Етап 6. Результат ритмічно-тембрової роботи.

Етап 7. Мелодизація верхнього голосу, ритм якого вже складений. Підбір мелодії на ксилофонах, металофонах.

Етап 8. Знаходження басового звуку на звуковисотному інструменті з низькими нотами.

Етап 9. Середній голос доручається немелодичним інструментам...

Література:

- Амлінська Р. Музичні інструменти-іграшки. — К.: Муз. Україна, 1986. — 26с.
Бороздинов А. Классный оркестр // Музыка в школе. — 1988. — №4. — С.20-24.
Сургаутайте В. Использование музыкальных инструментов на уроках (1-3 кл.) // Музыкальное воспитание в школе. Вып.7. — М.: Музыка, 1971. — С.3-16.
Трофимчук О.І. На шляху до музикування (За системою К.Орфа). — Рівне: РДК, 1993. — 31с.
Трофимчук О.І. Школа колективного музикування. — Рівне: РДК, 1993. — 31с.
Тютюнникова Т. Природные и самодельные инструменты в музыкально-педагогической концепции К.Орфа // Дошкольное воспитание. — 1999. — №7. — С.101-109.
Элементарное музыкальное воспитание по системе Карла Орфа / Сост. Л.А. Баренбайм. — М.: Сов. композитор, 1978. — 367 с.

Структурний компонент:

Рухи під музику.

Можливі варіанти запису в плані-конспекті:

Пластичне інтонування. Інсценізація твору...

Виконання пісні-танцю. Диригування.

Науковими дослідженнями доведено, що весь організм людини реагує на дію музики. Сприйняття й розуміння музики полягають у відчутті її зв'язками, м'язами, рухом, подихом. Відомий музикознавець професор В. В. Медушевський писав, що нескінченно багата інформація, закладена в музиці, зчитується не розумом, а динамічним станом тіла — співінтонуванням, пантомімічним рухом. Рух є основним засобом розвитку відчуття ритму, природної музичальності, уяви, прагнення до самовираження, емоційного відгуку на музику, здатності осмислено, усвідомлено сприймати і виконувати музичні твори, основним способом розвитку діяльності й мислення, тренування нервово-психічних процесів, засобом розвитку соціально-комунікативних навичок, джерелом ні з чим незрівнянної радості для дітей. Тому рух — це найважливіший компонент у музичному вихованні.

Музично-ритмічні рухи, як їх часто називають у методичній літературі, спрямовані на пластичне вираження музики. А саме:

1. Загальних особливостей — характеру, настрою, образу музичного твору;
2. Специфічних властивостей — засобів музичної виразності (елементів музичної мови), жанрових особливостей (пісенність, танцювальність, маршовість), оркестровки (імітація гри на музичних інструментах).

Завдання учителя — навчити реагувати на всі ці особливості, навчити пластично-ритмічному відтворенню музики.

Інтонційно-образний лад музики, що має яскравий образотворчий характер, також може служити мотивом для виконання дітьми *пластичних етюдів*.

Хвилеподібними рухами рук учні можуть зображати картину моря ("Гра хвиль" з триптиха "Море" К.Дебюссі), хлібну ниву, що колишеться (уривки з кантати "Радуйся, ниво неполітая" М.Лисенка). Похитуванням рук із саморобними квітами учні виконують "Вальс квітів" з балету "Лускунчик" П.Чайковського. Поступово розкриваючи долоні рук, зображають бутон квітки, що розкривається, під музику "Ранку" з сюїти "Пер Гюнт" Е.Гріга. Створити пластичний образ накульгуючого царя Гороха можна під музику фрагмента з балету Р.Щедрина "Коник-Горбоконик".

Інсценізація пісень є одним із часто вживаних форм музично-ритмічних рухів. "Розіграти" пісню завжди допоможе її яскрава образна основа. Таким чином виконання пісні супроводжується виразними рухами окремих персонажів і груп ("Урок" Т.Попатенко — ляльки, каченя, коза, теля).

З *ігровими рухами* тісно пов'язаний музичний фольклор, наприклад: українські народні пісні-ігри "Подольночка", "Ой, Василю, товаришу", "Бояре, ми до вас в гості", "А ми просо сіяли" та ін.

Відтворення рухами **засобів музичної виразності (елементів музичної мови)** допоможе учням у їх практично-наочному засвоєнні. Наприклад:

метр можна відтворити крокуванням, плесканням, тупанням, диригуванням, показом "пульсу" (вказівним пальцем правої руки по долоні лівої руки);

ритм — плесканням, стуканням, тупанням, лясканням;

рух мелодії — однією чи двома руками перед собою у просторі (з фіксацією чи без) кожного звуку мелодії; вказівним пальцем рухати нитку, що лежить на парті, що й продемонструє наочно даний рух мелодії;

фразування — показ ліги (фрази) рукою у просторі перед собою;

динаміку — рухами різної амплітуди: малої — тихо, великої — голосно;

ступені ладу — ручними знаками релятивної системи сольмізації;

ноти звукоряду — за рукою-нотоносцем, на "живому піаніно" тощо.

З перших уроків музики учні вчать реагувати на диригентські жести учителя під час розучування пісень. Пропонуючи дітям уявити себе в ролі диригента, можна диригувати спочатку власним співом, виділяючи логічні наголоси в тексті, кульмінацію в музиці, передаючи жестами характер пісні — штрихи, динаміку, особливості метра. Надалі можна перейти до колективного диригування великими інструментальними п'єсами типу Прелюдії № 7, №20 Ф.Шопена та ін. При цьому не треба домагатися точного наслідування диригентської схеми, диригування повинне бути справді вільним і передавати жестами фразування, ди-

наміку, моменти кульмінації тощо. Особливе місце в цій роботі можуть мати спроби диригування фрагментів із симфонічних творів: Симфонія №40 В.А.Моцарта (експозиція I частини), Симфонія №5 чи №9 (фрагмент фіналу) Л.ван Бетховена, увертюру до опери "Тарас Бульба" М.Лисенка, фрагменти Симфонії №2 Л.Ревуцького та ін.

Жанрові особливості музики, а саме пісенність можна передати плавними рухами рук, а **маршовість** — крокуванням (звичайним, пальчиковим чи ручним).

Виконання музики танцювального характеру сприяє освоєнню **танцювальних рухів** — кружляння у вальсі, кроку польки, граціозних поклонів і реверансів у менуеті, підстрибування, дробового кроку, притулів у народних танцях, змінного — в хороводах (лінійних, кругових, "змійкою"), кроку полонезу, характерних рухів рук, голови, корпусу тощо.

Наприклад, виконання двочастинної композиції в українській народній пісні "Як діждемо літа" засновано на контрасті її частин: у ліричному заспіві дівчинки фразування виконують рухами руки, що розкривається з хусточкою (праворуч-ліворуч) з відповідним поворотом голови, в танцювальному приспіві учня виконують напівприсідання та виставляння ніг, характерні для українського народного танцю "Гопак".

Виразними рухами — **імітацією гри на музичних інструментах** — учні можуть супроводжувати звучання п'єс із яскраво вираженим тембровим звучанням яких-небудь музичних інструментів. Імітування рухів руки зі скрипки, балалайки, барабаном — у пісні "Веселий музикант" А.Філіпенка. Рухи руки зі смичком віолончелі передають виразність звучання п'єси "Лебідь" з "Карнавалу тварин" К.Сен-Санса та ін.

Знання учителем того, що саме в музиці можна передати рухами і як це зробити, спонукає його та учнів до творчих пошуків пластичного втілення музики. Для прикладу наведемо таблицю з окремими музичними творами та різноманітними варіантами застосування рухів:

Музичний твір	Музично-ритмічні рухи					
	Образні (пластичні етюди, інсценізації)	Диригування	Рухи, що відтворюють елементи музичної мови	Імітація гри на музичних інструментах	Танцювальні	Ігрові
"Дошик" В.Косенка	Рухи з уявними парасольками, танець "Капітошок"	Диригування на 2/4 різкими рухами	"Стакато" й "дегато" рухами в повітрі	Умовна гра на фортепіано	Танець "краплинок": стрибки на одній нозі, переміною ніг, на двох.	"Гра з Капітошками" — кожен ряд передає під музику з рук в руки м'ячки чи повітряні кульки
"Полонез" (ля мажор) Ф.Шопена	Композиція "Запрошення дам кавалерами"	Диригування у стилі диригента військового оркестру	Відтворення метру (крокування), сильної долі (присідання).	Умовна гра на фортепіано	Змінний крок, вхід до класу парами	
"Ранок" Е.Гріга	Рослинка, квіти прокидаються, розкриваються, вітають своїми листочками й пелюстками сонце.	Диригування на 2/4 плавними рухами	Показ фраз головної мелодії рукою (можна поділити клас на групи)	Умовна гра на скрипці	Імпровізований танець руками	Гра в "Сонце" — учень Сонце на кожне проведення основної мелодії "будить" квіти (2-3 учнів), допоки не "прокинуться" усі
Українська народна пісня "Вийди, вийди, Іванку"	Інсценізація пісні із зображенням усіх героїв, що в ній згадуються	Розучування мелодії з показом "пульсу"	Розучування пісні з показом руху мелодії на "руці — нотоносці"	Умовна гра на сопілці	Хоровод навколо Іванка	Хоровод навколо Іванка, на новому куплеті — зміна головного героя (на зразок "Подоланочки")

тему програмного музичного твору, проробити інструментальні вправи, які характеризують інструментальні риси твору, а також виконати акти, композиції.

Структурний компонент:

Творчі завдання на уроках музики.

Можливі варіанти запису в плані-конспекті:

Ритмічна імпровізація. Мелодична імпровізація.

Комплексна імпровізація. Живописно-літературна імпровізація. Пластична імпровізація.

Кожен, хто в будь-якому з мистецтв зумів створити хоча б крупицю свого, буде відчувати, любити і розуміти це мистецтво глибше й природніше, як співучасник будівництва

(Б. Асаф'єв).

Психологи та педагоги не раз відзначали, що музика стимулює до творчої діяльності, зокрема формує пізнавальні та емоційно-мотиваційні функції, розвиває творче мислення й комунікативність, а також позитивні якості характеру (систематичність, працьовитість, наполегливість у досягненні мети). Уміння й навички, набуті в галузі музики, переносяться на інші, немусичні види діяльності дітей. На уроках музики в загальноосвітній школі особливе значення має зайняти творча діяльність дітей, яка сприяє формуванню уяви, мислення, винахідливості, творчих здібностей.

Широко поширена точка зору про виняткову складність і навіть неможливість використання музичної творчості в масовому музичному вихованні була заперечена Б.Яворським та його послідовниками ще на початку 20-х років ХХ століття.

Найелементарніший імпульс до творчості — це зацікавити дітей винаходом власної інтерпретації музичного твору, підголосків і варіантів наспіву, власного варіанту інсценізації пісні, власного елементарного інструментального супроводу, власної вправи для розспівування тощо.

До творчості можуть спонукати:

— віршований чи прозовий текст, його зміст, звукові фарби й інтонації (шлях від мовного ритмоінтонування до музичного);

— сама музика, глибоке проникнення в її світ: навчивши розрізняти в загальному потоці звучання окремі “музичні слова”, “фрази”, цілі “розповіді”, учні відчують потребу самим “заговорити” цією, тепер уже близькою і зрозумілою їм “музичною мовою”.

— оточуючий дитину світ звуків — цокіт копит, щебетання птахів, стукіт падаючих крапель, вигуки голосів, дзенькіт дзвонів тощо;

— програмно-ілюстративні завдання;

— ритми рухів, у тому числі танцювальних, образних...

Спрямувати учнівську творчість можна в різних напрямках — літературному, образотворчому, театрално-драматичному і, що особливо важливо, — музичному.

Зразком літературних творчих завдань можуть бути: підбір або написання віршів до музики, малюнків, творів-вражень про музику, творів на музично-естетичні теми, створення казок, легенд (учні обов'язково мусять виразно прочитати їх у класі).

Наприклад, можна використати наступні завдання: підібрати вірші про природу, написати оповідання про любов українського народу до пісні, написати легенду, казку, де б головними героями були музичні інструменти, музиканти, власне, сама музика (вивчений на уроці музичний твір). Учні восьмого класу можна запропонувати написати листи від “наших великих сучасників” молодому поколінню ХХІ сторіччя.

Систематизація вивченого матеріалу й літературна творчість поєднуються у завданні “Складаємо програму концерту...” (при цьому можна ще й барвисто оформити її):

— класичних творів, які використовують як цитати народні пісні; жартівливих пісень різних народів світу (у 4 класі);

— “Подорож до музичної галереї картин” (програмних творів, пов'язаних із живописними) (у 5 класі);

— героїчної (ліричної) музики (у 7 класі);

— творів знайомого (улюбленого) композитора та ін.

Музичні враження учнів можуть підсилюватися зразками образотворчого мистецтва. Художня діяльність направлена передусім на розвиток асоціативного мислення дитини, пошук ним таких виразних засобів у інших видах мистецтва, які б допомогли усвідомити зміст музичних образів.

Творчими образотворчими завданнями можуть бути: намалювати сюжети музичних творів, виліпити з глини, пластиліну персонажів музичних казок, п'єс, пісень, оформити програму та афішу концертів, музичних спектаклів, створити ескізи костюмів для дійових осіб опер, балетів, мюзиклів, фрагментів декорацій.

Під час знайомства з музичними творами, так чи інакше пов'язаними з картинами природи (“Дощик” В.Косенка, “Ранок” із сюїти Е.Гріга “Пер Гюнт”, “Зимовий ранок” і “Пісня жайворонка” з “Дитячого альбому”, п'єси з циклу “Пори року” П.Чайковського, “Дощ і райдуга”, “Вечір” з “Дитячої музики” С.Прокоф'єва та багатьох інших) можна запропонувати учням підібрати кольори, фон, які б допомогли розкривати стани природи й душі людини, намалювати пейзаж, що відповідає музичному образу. Даючи дітям завдання намалювати картину на тему програмного музичного твору, потрібно звернути їхню увагу на зображення характерних персонажів, пошук виразності колориту, ліній і штрихів малюнка, композиції.

Можна рекомендувати також прийом зображення на аркуші паперу ліній, відповідних характеру мелодії, що звучить, її “злетам” і “падінням”, контрасту регістрів, динаміці, темпу тощо. Причому лінії ці учні можуть також вигадати самостійно.

Цікавий приклад під назвою “Музичний живопис” наводить Емма Дейнс у “Першій музичній енциклопедії”.

Щоб запам’ятати складену тобою чи почуту десь музику, можна намалювати фігурки, що нагадують звуки. Фігурки можуть показувати, наскільки звук високий чи низький, гучний чи тихий, довгий чи короткий. Можна придумати нову музику за малюнками чи фотографіями.

Спробуй значками намалювати мелодію улюбленої пісні, добре обміркуй їх форму, колір і розташування. Постарайся, щоб значки були подібними до звуків, які ти хочеш зобразити. Можеш скористатися підказками, але старайся придумати свої власні. Довжину звуків можна передати розміром значків.

Значки можна ставити на сторінці вище чи нижче, щоб позначити підвищення й пониження тону, а також перехід від ноти до ноти.

Динаміку звуків можна позначити кольоровими олівцями. Голосні звуки позначай яскравими фарбами, а тихі — блідими.

До того ж можна позначити граючі інструменти. Придумай для кожного з них свій знак. Наприклад, маракас (пандейру) познач хвилястою лінією, а барабан — зірочкою.

Спробуй записати цим способом іншу мелодію. Попроси друзів відгадати, що це за мелодія. Можете пограти у “Відгадайку”, по черзі замальовуючи й відгадуючи мелодії. Ось хоча б такі:

Так само можеш записати і свої музичні твори. Запис допоможе тобі швидко згадати їх, щоб виконати знову.

Знайомство учнів з жанрами опери і балету дає підставу залучати їх до малювання костюмів і декорацій до опер “Коза-Дерева”, “Зима і Весна”, “Тарас Бульба” М.Лисенка, до балетів “Спляча красуня” П.Чайковського, “Попелюшка” С.Прокоф’єва та ін. Проведення спільних уроків вчителями музики й образотворчого мистецтва (хоча б один раз на чверть) допоможе організувати колективні й групові роботи — із створення панно, колажів, макетів декорацій, ліплення на теми балетів і опер, а також — тематичних робіт “Портрет у музиці й живописі”, “Пейзаж в музиці, літературі й образотворчому мистецтві”, “Образи народних казок в музиці й декоративно-прикладному мистецтві” тощо.

Пластична творчість продовжує лінію розвитку емоційного відгуку дітей на музику, про яку вже йшла мова в параграфі про музично-ритмічні рухи. Для цього учитель музики підбирає музичні твори, що мають програмний зміст, або такі, у яких яскраво й наочно розкривається музичний образ.

Мотивів для пластичних імпровізацій музика дає безліч, вчителю ж необхідно з позицій методики визначити: який образ за своїм емоційним ладом доречний для пластичного втілення на даному уроці, чи не перешкодить цій роботі його музичне оточення; як точно і стисло сформулювати завдання для пластичної імпровізації даного твору; яку форму — індивідуальну, групову, колективну, імпровізацію “по ланцюжку” — вибрати для конкретного твору.

Музичні творчі завдання можна систематизувати по-різному:

1. За внутрішніми характеристиками (музичними елементами) — ритмічні, мелодичні;

2. За зовнішніми характеристиками (виконанням) — мовні, вокальні, інструментальні, комплексні.

Творчі завдання на основі ритму — **ритмічні імпровізації**:

— “дуна”: учень проплескує ритмічний рисунок (РР), а інший — повторює ритмічний рисунок і додає новий;

— “питання-відповідь”: учень проплескує РР питання, а інший — РР відповідь;

— ритмізація слів, словосполучень, віршиків, загадок, лічилок, примовок, приказок тощо;

— підбір слів до заданого РР (наприклад, назви рослин на РР “та-ті-та”);

— “ритмічні загадки”: впізнати пісню, вивчену вправу за РР; на дошці записано ритмічну вправу з пропущеними тактами — учні проплескують та записують РР, якого не вистачає;

— ритмічний канон;

— імпровізації на основі ритмічної вправи: ставиться завдання змінити початок, кінець, метр (дводольність на тридольність чи навпаки), певні такти;

— створення ритмічного супроводу до вивчених пісень, танків, ігор.

- Творчі завдання на основі мелодій — *мелодичні імпровізації*:
- мелодика слів, словосполучень, віршів.. (наприклад, “сильний вітер”, “легенький вітерець”, “сонечко сходить”, “сонечко заходить”);
  - імпровізування на задані звуки, заданий ритм;
  - домислити вступ, закінчення;
  - імпровізований (речитативний) діалог учителя й учнів;
  - “співацькі переклички”: один учень чи учитель загадує мелодію (фразу, інтонацію), а інший повторює, змінивши темп, тембр, динаміку, РР;
  - “запитання-відповідь”: відповідь має мати чітке завдання (наприклад, відповідь на одному звуці, на стійких звуках, поступовий рух мелодії догори, вниз, зі збереженням РР, з новим ритмом і т.п.);
  - “пропущені місця”: у вправі (поспівці), записаній на дошці, пропущено такти, які треба доскладати;
  - ритмічно-мелодичні імпровізації (наприклад, у народному, джазовому стилі);
  - імпровізація пісні або п’єси.

Мовні імпровізації починаються з пошуку емоційно-образних визначень характеру й настрою музики й передачі їх смислового значення у відповідному виразному тоні: радісно, ясно, тривожно, похмуро і т.п., а також інтонаційно-осмисленого читання тексту пісень під час їх виконання й розучування.

Наступний етап мовних імпровізацій — ритмізація (читання у власному ритмі) віршованих рядків: зразків дитячого літературного фольклору, дитячої поезії. Наведемо приклади:

Грай, бджілко, грай!

В полі, в лісі, на леваді.

Усі квіти тобі раді,

Увесь рідний край!

Грай, бджілко, грай!..

(Марійка Підгірянка)

Джміль

У козацьких шароварах ходить джміль по квітнику

Й поглядає — чи не варять джем із вишень у садку.

(Микола Луговик)

Ластівка

— Ластівочко сизокрила, звідкіля ти прилетіла?

— Прилетіла я порану із-за моря-океану.

— Що ти діткам принесла?

— Сонця, ласки і тепла!

(Анатолій Камінчук)

Сонячні зайчики

В зелен-лузі-скік та скок — водять зайчики танок.

В хороводі не вгавають. Косарів розвеселяють.

Дружно граються, смішать всю зарічну сіножать.

В зелен — лузі за селом досхочу награвись,

А як сонечко зайшло, — зайчики сховались.

(Степан Жупанин)

Ранок

Із перлистого туману

При яснім моїм вікні

Устає півсонний ранок,

Гасить зорі і вогні.

Гасить зорі і вогні

У туманній тишині.

(Максим Рильський)

Місяць і зірки

Тихий вечір, тихий, красний.

Над горою місяць ясний

Пасе зірки, завертає,

На трембітці виграває:

— Гой, зірки, гоя, гоя,

Трембіточка срібна моя.

Трембіточка срібна моя,

Гой, зірки, гоя, гоя!

Ходить місяць аж до ранку.

Вийшла зоря на полянку:

— Ой місяцю, місяченьку,

Зганяй зірки помаленьку.

(Марійка Підгірянка)

Паралельно із завданням ритмізації вірша можна запропонувати учням подумати над тим, якими інтонаціями — маршовими, пісенними або танцювальними — можна озвучити даний вірш.

“Пісенні” вірші рекомендується виконувати співучо; “танцювальні” — з характерними для танцю рухами рук, ніг, корпусу, підкреслюючи мовними інтонаціями акценти; “маршові” — з відповідними цьому жанрові призовними інтонаціями, зображаючи кроки на уявних барабанах або “маршируючи” пальцями по столу. Таким чином, уже перші досліди мовних імпровізацій можна зв’язати з вихованням у дітей почуття жанрової приналежності вірша, відчуття його музикальності.

Вокальні імпровізації можуть бути перехідною ланкою до розучування пісні, коли учні придумують мелодію на заданий текст.

У практиці *вокальної імпровізації* склався стереотип, в основі якого вироблення в учнів уміння продовжити почату вчителем мелодію і завершити її, як правило, на тоніці заданої тональності. Д. Кабалецький пропонував нарівні з цим не відмовлятися від іншого — імпровізованих мелодій з виходом за межі звичних мажорно-мінорних ладових співвідношень, коли мелодія не обов’язково повинна завершуватися тонікою, а може йти у всілякі “питальні”, “незавершені” інтонації.

Серед найбільш вживаних вокальних імпровізацій є:

Озвучення імен — творче завдання, що дається учням на початку знайомства. Проспівуючи питання-завдання типу: “Назви своє ім’я. Як тебе звуть? Давай знайомитися. Я — Галина Іванівна. А ти?” — учитель пропонує відповідати на музичне запитання музичною відповіддю. При цьому потрібно звернути увагу учнів на те, що можна називати-співати повне ім’я (Тетяна) або його короткий варіант (Таня). З перших дослідів озвучення імен слід привчати дітей “співати” своє ім’я як можна виразніше, передавати в звучанні голосу свій характер або свій настрій в даний момент.

Імена дітей іноді записують на дошці, позначаючи наголошені склади, зображаючи під ними умовними графічними знаками ритмічну формулу. Поступово в цьому завданні можна використати нотний запис на дошці вигаданих дітьми інтонацій, що допоможе учням поєднати слухові уявлення із зорово-графічними, покаже варіанти звучання імен, звуковисотну, метроритмічну основу. В міру того, як діти будуть все успішніше справлятися з таким завданням, у нотному записі треба додавати різні знаки нотного листа, вказуючи характер звучання (тихо, ласкаво, хвастовито, сумно), тривалості нот, такти, розмір, динаміку та ін.

Питання — відповідь — музичний діалог, музична бесіда між учителем і учнями, між парами учнів, між солістом і всім класом. Учитель пропонує дітям стати учасниками гри: співатиме запитання, а учням треба давати музичні відповіді — вигадувати мелодію й проспівувати її. Темою імпровізованого діалогу може бути обговорення організаційних питань (Хто сьогодні черговий?), бесіда після прослуховування музики (Якого характеру ця п’єса? Який компози-

тор її написав?), перевірка нотної грамоти (Як називається цей знак? Що таке такт?). У музичних питаннях учителю необхідно урізноманітнювати їх інтонаційно-образний лад, ладове забарвлення, інтонацію (вигук, заклик, скарга, здивування та ін.).

Інструментальні імпровізації пов’язані з використанням найпростіших музичних інструментів (див. параграф про музикування на елементарних музичних інструментах). Якщо в класі є тільки ударні інструменти, то треба використати їх для ритмічного супроводу п’єс, пісень, музичних казок, мовних імпровізацій. Якщо в класі є звуковисотні інструменти, то можна вчити дітей підбирати підголоски до мелодій пісень, що виконуються, знаходити “остинатні” звуки основних гармонічних функцій — тоніки, субдомінанти й доміанти для супроводу деяких творів.

Комплексна музична імпровізація поєднує у собі вокальну, інструментальну, рухову, танцювальну, ігрову, театралізовану діяльність у наступних творчих завданнях: інсценізація, театралізація вокальних творів, пісень-ігор, творів для слухання; колективне створення казок (О.Трофимчук “Дівчинка і бичок”, В.Лужний “Рукавичка”).

Література:

- Апраксина О. Музыка в воспитании творческой личности // Музыкальное воспитание в школе. Вып. 10. — С.20-26.
- Весёлые уроки музыки в школе и дома. /Авт.-сост. З.Н.Бугаева. — Донецк: Сталкер, 2002. — 384с.
- Вишнякова Н. Специфика засвоения музыкальных знаний младшими школьниками в процессе творческой деятельности // Музыка в школе. Вып. 10. — К.: Муз. Україна, 1984. — С.24-29.
- Горюнова Л. Певческое музицирование как творческая деятельность на уроках музыки // Музыкальное воспитание в школе. Вып. 8. — С.49-59.
- Дейнс Е. Первая энциклопедия музыки. — М.: Махаон, 1999. — 48с.
- Лужный В. Творческая деятельность учнів на уроці // Методика викладання музики в 1 класі. — К.: Муз. Україна, 1983. — С.25-33.
- Лазаревська О.М., Науменко С.І. Творчість дитини і музичне виховання // Початкова школа. — 1994. — №11. — С.16-18.
- Печерська Е.П. Уроки музики в початкових класах: Навч. посібник. — К.: Либідь, 2001. — 272с.
- Трофимчук О.І. Школа колективного музикування. Навч.-метод. посібник. — Рівне: РДІК, 1993. — 147с.
- Тушева В. Творчі завдання на уроках музики // Початкова школа. — 1997. — №6. — С.29-31.
- Юдина Е.И. Мой первый учебник по музыке и творчеству /Азбука музыкально-творческого саморазвития. — М.: Аквариум, 1997. — 272с.

Структурний компонент:

Теоретичне вивчення музики.

Можливі варіанти запису в плані-конспекті:

Закріплення поняття... Вивчення музичної грамоти.

Сольфеджування вправи (поспівки). Диктант.

На думку М.Чернова — доктора мистецтвознавства, композитора і педагога, поняття “музична грамота” є “енциклопедією” музики, яка дає уявлення про різні її грані. Саме тому ми вживаємо поняття “теоретичне вивчення музики”.

Змістом теоретичного вивчення музики в загальноосвітній школі є *відомості про музику*, до яких належать:

1. Ключові (загальні музично-естетичні) поняття: про зв'язок музики з життям, різні види мистецтва, види музики (народна, класична, сучасна), зміст музики (характер, образність музичних творів) тощо;

2. Поняття про виразні засоби музики, за допомогою яких виявляється художній задум (ритм, висотність, рух мелодичної лінії, динаміка, темп, тембр, структура, фактура тощо);

3. Знання про способи позначення основних виразних засобів (нотна грамота);

4. Короткі відомості про способи виконання музики (людські голоси, хор, інструменти, оркестри);

5. Короткі відомості про народну творчість, найбільш видатних композиторів-класиків, про вітчизняних композиторів.

Увесь процес оволодіння музичними уявленнями, поняттями, термінами розпадається на три етапи, умовно названі нами “чую”, “бачу”, “виконую”.

1 етап — “ЧУЮ”.

Спостереження над музичним матеріалом, організоване учителем, тобто цілеспрямоване свідоме сприйняття музики — вправ, поспівок, пісень, інструментальних творів.

2 етап — “БАЧУ”.

Висновок із цих спостережень у вигляді теоретичного узагальнення — визначення терміна знака, записаного на дошці, в зошиті з музики, схеми, таблиці, ілюстрації, ігрового посібника, тобто наочності, що допомагає кращому усвідомленню, запам'ятовуванню теоретичного поняття. Наведемо декілька прикладів.

Визначення поняття:

Метр — рівномірна пульсація в музиці;

Ритм — послідовність звуків різної тривалості;

Темп — швидкість руху в музиці та ін.

Художньо та цікаво виглядають пояснення термінології у віршованій і навіть пісенній формі (зошити з музики та методичні розробки А.Смаги, О.Лобової):

Ці лінії дивні не просто чарівні.

Їх знає чудово співак, музикант.

Хто ноти читає, їх завжди впізнає.

А як вони звуться? Нотний стан!

Нотний стан, чи нотносець,

Усі знаки нотні носить.

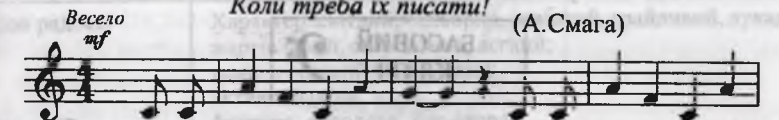
Він п'ять ліній довгих має,

Ще й маленькі позичає,

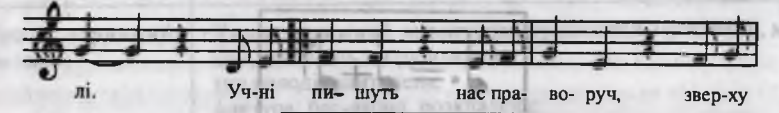
Щоб всім нотам раду дати,

Коли треба їх писати!

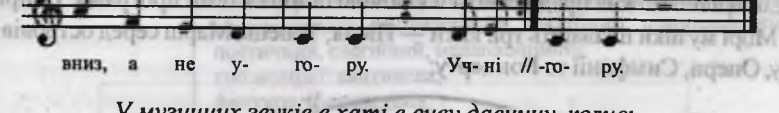
(А.Смага)

По-зна-йом-те-ся, ми шти-лі, ми то-не-ль-кі і ма-ла-лі

лі. Уч-ні пи-шуть нас пра-во-руч, звер-ху

вниз, а не у-го-ру. Уч-ні // -го-ру.

У музичних звуків в хаті в сиву давнину, колись,
Для важливої наради всі властивості зійшлись.
Час не гаяли, бо знали — зустріч буде непроста.
Й сіли поруч всі: ТРИВАЛІСТЬ,
ГУЧНІСТЬ, ТЕМБР і ВИСОТА.
Знали всі — обов'язково треба відповідь знайти:
В нотнім запису без кого неможливо обійтись?
Як дійшли вони до згоди — невідомо. Та відтоді
Друзями навіки стали двоє — ВИСОТА й ТРИВАЛІСТЬ.
Ім даруєм вдячність нашу, друзям вірним і старим,
Бо в танку, піснях і маршу є МЕЛОДІЯ та РИТМ.
Про тривалість невідкладно ритм пояснює докладно,
А яка є висота — то підкаже нотний стан.
Так потоваришували двоє — висота й тривалість.
Бо як хоч одне прибрати — музику не записати.
А ДИНАМІКА і ТЕМБР допоможуть нам із вами
Дивосвіт музичних тем збагатити кольорами.

(О.Лобова)

Термін і знак:

ДИНАМІКА

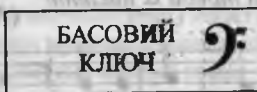
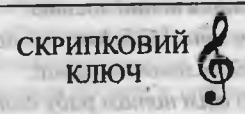
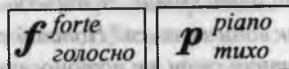
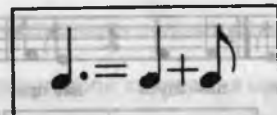

Схема для пояснення поняття четвертна нота з крапкою чи крапка біля ноги

Схематично можна представити й ключові поняття теми програми. Наприклад, в Морі музики плавають три кити — Пісня, Танець, Марш серед островів — Балету, Опері, Симфонії та Концерту:

Таблицю "Скарбничка образів" слід запропонувати учням 7-го класу для засвоєння теми "Музичний образ". Її заповнення розкриє перед учнями найбільш загальні закономірності музичного втілення різних типів настроїв, характерів, допоможе опанувати досить різноманітний арсенал образів та засобів виразності (ідея А.Галахової, М.Абрамової). З часом "Скарбничка образів", розширюючи уявлення учнів про вже знайоме, поступово наповнюється новими засобами втілення, наприклад, фантастичних образів, образів природи й ін. Складаючи її, учні вчать систематизувати отримані знання, виявляти загальні закономірності музичної мови, вільно користуватися музичною термінологією.

Музичний образ	Засоби втілення
Образ радості	Характер: світлий, бадьорий, дзвінкий, грайливий, лукавий, жартівливий, скерцозний, легкий; темп: рухливий чи швидкий; активний ритм; фактура: акордова, бас-акорд; виразні штрихи: стакато, маркато.
Образ ліричний (два типи)	Характер: ніжний, витончений, граціозний, мрійливий, м'який, ласкавий, зворушливий; тип мелодії: кантилена; фактура: бас-акорд, розкладена; темп: неквапливий. Характер: спокійний, оповідальний, сумовитий, замислений, приглушений, протяжливий, жалібний, щиро-сердечний, поетичний, елегантний, меланхолійний; тип мелодії: кантилена; фактура: розкладена.
Образ боротьби	Характер: енергійний, суворий, активний, рішучий; тип мелодії: речитативна, інтонація чистої кварта, рух по звуках тризвуку; фактура: акордова, унісонна; ритм: пунктирний; темп: allegro
Образ хвилювання і тривоги	Характер: схвилюваний, трепетний, тривожний, збуджений, бурхливий, жагучий; тип мелодії: речитативна; фактура: унісонна, розкладена; ритм: дрібні тривалості, тремоло.
Образ перемоги	Характер: урочистий, героїчний, блискучий, радісний, величний; мелодія: активні інтонації; фактура: акордова; ритм: довгі тривалості; темп: andante.

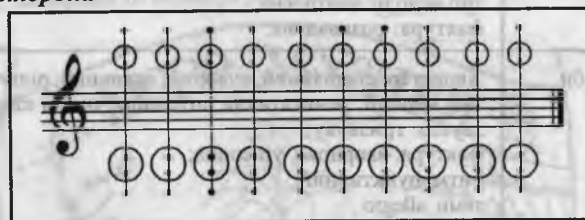

Ілюстрація може також служити для унаочнення понять і термінів. Ось, наприклад, малюнок під назвою “Сім’я мами Тоніки” допоможе пояснити терміни “лад” (у сім’ї та в музиці), “тоніка”, “стійкі та нестійкі ступені ладу”, “розв’язання стійких ступенів у нестійкі”:

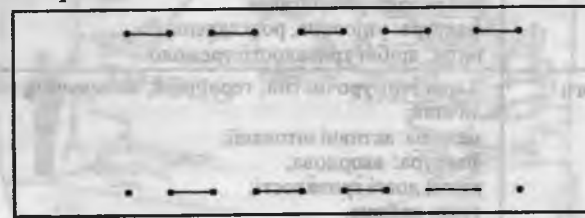

Ігровий посібник “Музичні шашки” можна використати для пояснення термінів: нотний стан, ноти, тривалості нот, звукоряд, мелодія, а також для практичного застосування цих понять. Із щільного білого картону вирізати прямокутник (30х20 см). На ньому намалювати фломастером (маркером) п’ять лінійок — нотний стан, ліворуч — скрипковий ключ. Зробити невеликі отвори зверху і знизу паралельно один одному. Через отвори протягти цупку нитку, на яку насадити по два гудзики — великий (четвертна нота) та малий (восьма нота).

лицьова сторона

зворотна сторона

3 етап — “ВИКОНУЮ”.

Застосування теоретичних знань на практиці — найнеобхідніша складова будь-якого навчально-виховного процесу. На уроці музики — це більш яскраве і свідоме сприймання музики, використання нотної грамоти під час розучування вправи, поспівки, пісні, виконання музично-ритмічних рухів, творчих завдань, ігор, гра на елементарних музичних інструментах.

В умовах існуючої практики музичної роботи в школі спів з нот віднімає багато часу й часто лише формально пов’язаний зі слуховим розвитком. Звідси і тенденція займатись ним якомога менше. Але для учнів з відсутньою координацією слуху й голосу спів з нот завжди буде формальним. Тому, напевне, таким учням зрозуміти значимість знань теорії музики допоможуть інші способи її практичного застосування: музикування, відтворення понять у рухах, малюнках, казках, іграх тощо.

Наведемо знову ж таки декілька прикладів.

Засвоєння поняття “симфонія” через мовну імпровізацію, рухи, музикування у формі гри “Сільський диригент” (залежно від змісту симфонії диригент може бути вуличним, лісовим, космічним, зоологічним, пташиним тощо).

Учитель:

— Усі ви влітку, напевне, їздили до дідуся чи бабусі в село. То ж згадайте як там гарно, весело і ... шумно. Лиш сонечко засяє, все навкруги оживає, і неначе співає... Ось там можна зустріти сільського диригента, який пробує об’єднати усі мелодії і партії в “Сільську симфонію”. (Учні пригадують структуру класичної симфонії). А тепер послухаємо, якими ж темами і партіями буде диригувати сільський диригент.

1 частина. АLEGRO “Ранок на подвір’ї”.

Головна партія. Бабуся кличе курей: тю-тю-тю... Дідусь кличе качок: тась, тась, тась...

Зв’язуюча партія. Плескання, що імітує звук від помахів крил.

Побічна партія. Обізвались домашні птахи: ко-ко-ко..., га-га-га..., кря-кря-кря...

Заключна партія. Ку-ку-рі-ку...

(учні розподіляють партії та “музичні” інструменти, імпровізують).

2 частина. “У хліві”.

Основна тема. Котик сіренький просить зранку в бабусі молочка:

няв, няв, ня-у, ня-у (можна додати фрагмент мелодії коліскової).

Середній розділ. Бабуся доїть корову: дой-дой-дой-дой...

(учні розподіляють партії та “музичні” інструменти, імпровізують).

3 частина. “На пасіці”.

Як тут шумно: мушки, бджоли, всі літають, всі дзижчать.

Всі працюють — мед збирають, який гарний ось цей сад.

Теми для колективної імпровізації:

- 1) Бджілка: ч-тач-та-ра-ра...
- 2) Маленькі бджоли: жу-жу-жу...
- 3) Маленькі мушки: з-з-з...

(учні розподіляють партії та "музичні" інструменти, імпровізують).

4 частина. Велике господарство.

Поєднання усіх тем на основі сонатного алегро.

В коді — фінальний акорд, що затихає.

(учні розподіляють партії та "музичні" інструменти, імпровізують).

Обирається диригент, який диригує усією симфонією.

Практичне застосування поняття мелодії, а також рух мелодії цікаво представлено у вигляді казки "Пісня дзвіночка" (з досвіду І.Кошміної, М.Сергєєвої). За бажанням, можна використати гру на металофонах. Таке "казкове музичування" розвиває музичну пам'ять, уяву, фантазію (можна самим імпровізувати пісеньку дзвіночків).

Пісенька дзвіночка

Жила-була дівчинка Ганнуся. Вона дуже любила співати різні пісні й часто сама їх придумувала: про свої іграшки, про себе чи ще про що-небудь. Улітку Ганнуся приїжджала в село до бабусі. Якось вийшла вона на галявинку перед будинком і побачила багато красивих квітів. Замилувалася. І раптом чує, що звідкись доноситься ніжна, срібляста мелодія. Нагнулася Ганнуся нижче до трави й побачила: маленький ліловий дзвіночок розгойдується від легкого подуву вітру, ніби співає свою дзвінку кришталеву пісеньку:

Так заприятелювала дівчинка з чудесною квіткою й щодня приходила до неї, щоб послухати її чудесний голос. Даваймо й ми з вами розучимо цю пісню — заспіваємо нотами й заграємо на металофонах (розучування з нот, аналіз руху мелодії).

Одного разу була сильна гроза, дув рвучкий вітер, як з відра лив дощ. Тільки наступного дня прийшла Ганнуся на те місце, де росла квітка — та її не було. Довго шукала вона улюблений дзвіночок і не знайшла його. "Напевне, вітер відніс мою квітку на іншу галявинку, що за лісом", — подумала Ганнуся.

Прийшла дівчинка додому, розповіла про своє лихо бабусі.

— Ну що ж, підемо, пошукаємо твій дзвіночок, — відповіла та.

Прийшли вони на далеку галявину, а там квітів сила-силенна. І дзвіночків багато, і усі вони голосно співають свої пісеньки. Тільки де той дзвіночок, що потрібний Ганнусі? Нагнулася дівчинка до одного з них, прислухалася, яку він пісеньку співає (учитель може вивісити даний нотний зразок для порівняння з першим):

— Діти, чи це той Ганнусин дзвіночок? (можна заграли його на будь-якому іншому звуковисотному інструменті).

— Ні, не мій дзвіночок, — подумала Ганнуся. Потім підійшла ще до одного дзвіночка, послухала його пісеньку:

— І це не мій дзвіночок, — зітхнула вона. І раптом їй здалося, що вона чує знайомі звуки. Озирнулася. Нахилилася до квітки, прислухалася. А пісенька її була такою (учні слідкують за нотним записом):

— Ура! Це мій дзвіночок, — вигукнула Ганнуся. Разом з бабусею вона викопала квітку маленьким совочком, принесла на свою галявину і посадила на колишнє місце.

Щодня приходила Ганнуся до дзвіночка, доглядала за ним, поливала і тихенько наспівувала разом з ним його веселі пісеньки.

Усі етапи процесу засвоєння музичних понять і термінів (“чую”, “бачу”, “виконую”) тісно взаємозв’язані між собою. Можливо, в ході одного уроку музики іноді й не вистачить часу на усі три, але головною вимогою залишається зв’язок теоретичного опрацювання матеріалу (другий етап) з практичним (перший і третій етапи).

Література:

Гумінська О.О., Пелячик І.Ф. Практична спрямованість професійної підготовки майбутнього учителя музики: Мет. посібник. —Рівне, 1999. —102с.
 Кошмина И.В., Ильина Ю.В., М.П. Сергеева. Музыкальные сказки и игры для детей дошкольного и младшего школьного возраста. —М.: Владос, 2000. —56с.
 Леонтович М.Д. Практичний курс навчання співу у середніх школах України. —К.:Муз. Україна, 1989. —134с.
 Лобова О.В. Здрастуй, музико!: Підручник-зошит з музики. Ч.1. —Суми: Слобожанщина, 1997. —84с.
 Лобова О.В. Світ чарівних звуків: Підручник-зошит з музики. Ч.2. —Суми: Слобожанщина, 1997. —96с.
 Печерська Е.П. Казкові сюжети на уроках музики // Почат. школа. —1994. —№8. —С.32-36.

Структурний компонент:

Висновки.

Можливі варіанти запису в плані-конспекті:

Висновки й оцінювання.

Навчальний матеріал уроку музики засвоюється в основному на уроці, у зв’язку з чим опитування, оцінювання знань і навичок дещо відрізняються від інших видів навчальної роботи. Враховуючи комплексність поняття музичності, варто дати можливість учневі виявити себе в різних видах музичної діяльності, якими він у домашніх умовах цілеспрямовано не займається. Тому на уроці й створюються умови для активізації, а в її процесі оцінюються рівень знань, умінь школярів. Відповідно, протягом уроку учитель контролює діяльність дітей, а наприкінці оголошує оцінки. На практиці учителі музики використовують картки різних форм та кольорів, за допомогою яких одразу ж оцінюють відповідь учня у процесі бесіди, опитування, виконання практичного завдання.

У кінці уроку для оцінювання не варто знову повертатися до попередніх етапів: повторювати матеріал музичної грамоти, пропонувати виконати пісню чи музично-ритмічні рухи.

Структурний компонент:

Домашнє завдання.

Можливі варіанти запису в плані-конспекті:

Оголошення домашнього завдання.

Існує думка, що все вивчається на уроці музики, і домашніх завдань немає, особливо для молодших школярів. Однак учителі-практики успішно поєднують зроблене на уроці з тим, що може виконати учень вдома. Звичайно, відповідно до віку, завдання можуть ускладнюватись. Основні з них:

- 1) придумати ритмічну вправу, записати її графічно;
- 2) придумати вправу на вивчені ступені (зо, ві, ра), записати її графічно;
- 3) переписати вправу, навчитися сольмізувати;
- 4) переписати слова пісні (якщо нема посібників), вивчити напам’ять;
- 5) вдома виконати пісню з музично-ритмічними рухами;
- 6) намалювати малюнок під враженням музики, яку слухали на уроці;
- 7) протягом тижня уважно слухати музичні радіо- й телепередачі, записати назви творів, пісень, які сподобались і запам’ятались, щоб потім розповісти про них у класі тощо.

Е.Печерська пропонує пов’язувати домашні завдання з роботою у класі:

Робота у класі	Домашнє завдання
1. Ознайомлення з правилами співу.	1. Розповісти мамі про правила співу (бажано з пам’яті).
2. Розучування пісні.	2. Проспівати сестричці пісню, вивчену в класі.
3. Слухання музики.	3. Згадати знайому музику й розповісти про неї.
4. Засвоєння темпів музики.	4. Визначити, у якому темпі звучить прослухана музика й чому.
5. Порівняння ритмічних малюнків різних мелодій.	5. Згадати мелодії різних пісень і порівняти їх ритмічні малюнки.
6. Розучування української народної пісні “Ой минула вже зима”.	6. Розповісти вивчені раніше вірші про весну.
7. Слухання п’єси А. Штогаренка “Весняна казочка”.	7. Створити малюнок, що відповідає музиці. Згадати оповідання або кінофільм, якому властивий аналогічний настрій.
8. Ознайомлення зі звучанням різних музичних інструментів.	8. Визначити, на яких інструментах виконано прослухану музику.

9. Слухання п'єси П. Чайковського "Баба Яга".

10. Спів мажорного тризвуку.

11. Слухання п'єси Л. Вербовського "Зозуля".

9. Згадати й розповісти сестричці казку про Бабу Ягу.

10. Скласти мелодію, у якій звучав би мажорний тризвук, і проспівати її мамі.

11. Придумати казку під враженням прослуханої музики й розповісти її сестричці.

В окремих випадках, зауважує Е. Печерська, домашні завдання можна запропонувати учням для підготовки їх до наступних уроків, щоб забезпечити мотивацію діяльності. Наприклад:

Робота на наступних уроках	Домашнє завдання
1. Слухання фрагментів опери М. Лисенка "Пан Коцький".	1. Прочитати українську народну казку "Пан Коцький" і розповісти її зміст. Охарактеризувати персонажів казки.
2. Робота над українською народною піснею "Женчикок-бренчикок".	2. З'ясувати значення слів "Женчикок-бренчикок".
3. Слухання п'єс "Український танець" Ю.Щуровського, "Народний танець" М.Дремлюги.	3. Згадати і спробувати відтворити українські народні танці.

Перевірка виконання домашніх завдань здійснюється на відповідних етапах уроку.

ДРАМАТУРГІЯ УРОКУ МУЗИКИ, ТИПИ УРОКІВ МУЗИКИ

Драмаургія в музиці (музична драмаургія) — система виражальних засобів та прийомів втілення драматичної дії у творах музично-драматичного жанру — опері, балеті, опереті. Поняття музичної драмаургії також вживають стосовно творів інструментальної музики, що не пов'язані зі сценічною дією. В основі музичної драмаургії лежать загальні закони драми як одного з видів мистецтва:

- наявність яскраво вираженого головного конфлікту;
- його розкриття в боротьбі сил дії та протидії;
- певна послідовність етапів розвитку драматичного задуму (експозиція, зав'язка, розвиток, кульмінація, розв'язка).

Ці загальні закономірності знаходять своє відображення в музичних творах:

- у співвіднесенні головних образів;
- наявності між ними подібності, контрастності, конфліктності;
- послідовності появи та розвитку цих образів, формотворення;
- використання засобів виразності.

Прийнято вживати поняття "драмаургія" стосовно побудови й структури уроку музики. Про це вперше став наголошувати Д. Кабалевський, який, порівнюючи створення навіть шкільної програми з композиторським процесом написання музики, вказував, що шкільну програму він створював ніби великий симфонічний твір..., часто сприймав нові "навчальні теми" як нові музичні теми, а розвиток різних тем відчував, як музичний розвиток з усіма своїми падіннями й наростаннями, із своїми повтореннями, контрастами, кульмінаціями [2, 194].

Метод, названий методом емоційної драмаургії, вимагає від учителя уміння співвіднести план уроку, що пропонується у програмі, з конкретними умовами навчання, намітити певну "емоційну драмаургію" уроку і реалізувати її у процесі заняття [1, 12].

У програмі підкреслюється, що цілісність уроку музики як уроку мистецтва — необхідна умова його організації й проведення. Дане положення стосується підбору й розподілу музичного матеріалу, зіставлення різних видів і форм музичних занять.

Рівень музичного розвитку класу допоможе вчителю обрати ту чи іншу форму музичного заняття. Практика показує, що склад учнів кожного класу специфічний за своєю психологічною характеристикою, рівнем життєво-музичного досвіду. Тому кожен клас знаходиться в умовах, що відрізняють його від іншого. Функції уроку, передусім виховна — допомогти школярам успішно нагромадити, "увібрати" в себе духовний досвід, що міститься в музиці.

Аналіз матеріалу програми показує, що уроки будуються в основному за двома принципами: емоційного контрасту і послідовного збагачення й розвитку того чи іншого емоційного тону уроку, закладеного в самій музиці. Виходячи з цього, задача полягає в тому, щоб співвіднести принцип побудови уроку, що пропонується в програмі, з конкретними умовами, із рівнем загального в музичному розвитку учнів.

Метод емоційної драматургії допускає у разі необхідності зміну послідовності творів, запланованих програмою на урок. Треба, однак, врахувати, що сама перестановка матеріалу не забезпечує успіху. Важливо, як учитель зуміє налаштувати учнів на кульмінацію уроку. Можна чудово виконати пісню "Бабак" у кінці уроку, але не змогти підготувати дітей, перевести їх від контрастної, легкої за характером веснянки до глибокої лірики Бетховена. У результаті, незважаючи на перестановку матеріалу, кульмінації не відбудеться.

Завжди потрібно мати на увазі, що для сприйняття духовно багатой музики, яка звучить навіть у відмінному виконанні, необхідна особлива психологічна настройка, установка на сприйняття твору. Вона знаходить вираження у розповіді вчителя про історію створення, "біографію" твору, у спрямованості учнів на сприйняття загального характеру музики (а не на формальний її аналіз!) і навіть в інтонації вчителя, яка повинна бути співзвучна настрою музики. Важливу роль відіграє і те, як учитель організує учнів після того, як відлунає музика. Нехай школярі трохи помовчать, ніби "потримують музику в собі", а вчитель не поспішає продовжувати урок. Перехід цей повинен бути м'яким, "у тональність" твору.

Важливо визначити найкраще (в умовах даного класу) поєднання форм і видів музичного заняття. Враховуючи особливості кожного класу, вчитель може в кожному конкретному випадку вносити корективи в драматургію одного й того ж уроку: міняти місцями види діяльності, музичні твори.

Досвід показує, що від використання на уроці протягом тривалого часу одного і того самого виду учбової музичної діяльності, учні емоційно і фізично втомлюються. Урок перестає бути для них цікавим, відповідно, спадає й інтерес до музики. Ті види діяльності, що потребують активної роботи мислення та уяви (слухання музики, теоретичне вивчення музики), варто планувати в першій половині уроку, а ті, що активізують роботу голосового апарату, моторику рук (спів, музикування, рухи) — із другої половини уроку.

Одним із правил драматургії уроку є зауваження про те, що найбільш глибокі за змістом твори краще усього прослуховувати на початку уроку, а твори, що несуть сильне емоційне збудження, — у кінці.

Головним критерієм драматургії уроку, на думку Б.Рачиної, є цілісність уроку, підпорядкованість усього матеріалу єдиній ідеї. Музична ідея (про що говорив Д.Кабалевський) мусить бути стрижнем драматургічного розвитку уроку, розвиватись подібно до формотворення у музиці. Так урок, побудований у формі рондо, зручний як для закріплення основного матеріалу, так і для засвоєння

форми рондо. Урок-варіація на тему програми може стати основою для творчого засвоєння теми, здійснення різних підходів до її розкриття, до вирішення проблеми, поставленої перед дітьми. Тричастинна репризна композиція сприятиме закріпленню основної ідеї уроку на новому, вищому рівні (динамічна реприза) [4, 22-23].

Дуже важливими моментами є кінець уроку, форми роботи, матеріал, емоційна атмосфера, продуманість кожного слова.

Опрацювання учителем емоційної драматургії уроку є необхідною умовою засвоєння учнями теми та матеріалу уроку, зацікавленого ставлення до уроку музики та різних видів музичної діяльності.

До особливостей драматургії уроку музики слід віднести нетрадиційну структуру поєднання традиційних видів діяльності та музичних творів: різноманітні ігрові форми, казкова й концертна форми, форми наукової конференції чи диспуту, лекції чи пісенно-танцювального практикуму.

Подібні форми спонукають продумувати нові літературно-музичні чи лекційні епізоди і послідовність етапів уроку, що позначається на кінцевому результаті й типі уроку музики.

Різноманіття уроків музики викликає різноманіття їх типів. Від типології у свою чергу залежить його планування, структура. Здавна до уроку музики застосовувався термін "комбінований", або в залежності від переваги виду діяльності визнавали типи — урок сприйняття, урок тренування, урок формування умінь та навичок.

Сьогодні, за умови тематичного планування уроків музики в загальноосвітній школі, в залежності від ступеня розкриття теми семестру (чверті) визначають наступні типи уроків музики: вступний, урок-поглиблення теми, урок-узагальнення теми.

Крім цього Е. Печерська запропонувала нестандартну типологію уроків музики: "урок-вікторина, урок-конкурс, урок-концерт, урок-інтерв'ю, урок-подорож, картинна галерея", урок-КВК [3]. Такі типи уроків у своїй структурі містять ті ж самі форми роботи (види діяльності), що й стандартні уроки. Але нестандартність ситуації, що вони створюють, підвищують зацікавленість і активність учнів.

Література:

Абдуллин Э. Новая программа. Ведущие методы // Музыка в школе. — 1983. — №2. — С.9-14.

Кабалевский Д. Воспитание ума и сердца: Кн. для учителя. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Просвещение, 1984. — 206с.

Печерська Е.П. Уроки різні та незвичайні // Рідна школа. — 1995. — №4. — С.62-65.

Рачина Б. Размышления о первом международном студенческом конкурсе "Учитель музыки XXI века" // Искусство в школе. — 2001. — №4. — С.22-27.

ІГРИ НА УРОЦІ МУЗИКИ

Гра — найбільш вільна діяльність людини, вона завжди бажана та цікава. Вона не існує без задоволення та наснаги, несе з собою енергетичний підйом, веселий настрій, захоплення і натхнення.

Якщо в навчанні відчуття невідомого іноді лякає учнів, і вони інстинктивно від нього віддаляються, захищаються, втрачаючи віру в свої сили, то у грі людина з величезним бажанням йде назустріч невідомому. Дитина може бути неуважною, працювати на уроці без повної віддачі розумових та творчих сил. Але виконуючи яку-небудь роль у грі, вона перетворюється, стає активною, зацікавленою, набуває позитивних якостей. Використання ігор веде до підвищення творчого потенціалу учнів, до більш глибокого, осмисленого та швидкого засвоєння дисципліни, що вивчається.

В ігровій формі можна проводити як окремі етапи уроку музики, так і весь урок. До кожної теми уроку, окремого виду діяльності можна придумати гру. Для її створення потрібні винахідливість і фантазія. Завдання гри — сприяти активному розвитку музичних здібностей, засвоєнню теоретичного матеріалу. Вона має викликати сильні й тривалі позитивні емоції, бажання навчатися без примусу. Іграм можна вигадати яскраві, образні назви.

Розкриття теми уроку

Гра в кореспондентів: скласти опитувальник до однієї з тем програми й опитати маму, тата, друзів, сусідів, знайомих про їх ставлення до музики. Наприклад, у 8 класі, під час вивчення сучасної музики, кореспонденти можуть запитати: “Яку музику Ви любите?” “А яку вважаєте сучасною?” У даному випадку кореспондент має змогу познайомитись з думками багатьох людей і порівняти їх зі своїми власними.

Гра “Вартові казкового королівства” — для підведення підсумків з теми. Учитель оголошує про те, що король та королева казкового королівства запрошують на бал. Усі хочуть на нього потрапити. А перепусткою є відповіді на запитання двох вартових, що стоять на вході до королівства. Основою питань є теми уроків (творчість композитора, теоретичний матеріал).

Бесіда та слухання музики, знайомство з композиторами

Гра у психологів, які розуміються на найпотаємніших проявах людської душі. Умови перед слуханням музичного твору: людина прийшла до психолога розповісти про наболіле. Що можна сказати про цю людину?

Гра в археологів, які розкопали старовинний нотний запис. Завдання: розшифрувавши його, що можна сказати про людину, яка жила 200-300 років тому?

Гра в кінорежисерів, які мають описати свій відеоряд до прослуханої музики.

Гра в композитора, який:

1 варіант — розкаже про засоби виразності, необхідні для створення певного музичного образу (7 клас), характер, жанр, засоби виразності музичного твору, який можна написати до живописного твору (5 клас, III-IV теми);

2 варіант — розкаже, який твір він створив би на основі літературного твору (5 клас, I тема), живописного твору (5 клас, IV тема), в певних життєвих ситуаціях (6 клас, I тема);

3 варіант — запитає, чи знають його учні (конкретного композитора), творчість, факти біографії.

Аукціон композиторів. Умови: учитель показує портрет композитора. Учні, щоб його “викупити”, мають “робити ставки” — називати відомості з життя, твори, характеризувати творчість, засоби виразності тощо. Хто назве більше — той переможець.

Гра в детективів використовується для засвоєння поняття “композиторський стиль”. Змагаються дві команди, які пропонують одна одній офіційну справу для розкриття незнайомця за музичними прикметами, ознаками-“доказами” (жанри, засоби виразності, теми творчості, історія створення окремих творів, факти “злочину”...). Перемагає команда та кращий детектив. Оцінюється оригінальність “Особової справи злочинця”.

Гра “Спіймаємо в долоньки” (молодші класи) застосовується для розширення словникового запасу стосовно емоційно-образних характеристик музичних творів. Після прослуховування твору учитель описує характер, спеціально називаючи неправильні слова. Учні повинні “зловити” правильні слова-характеристики даного твору.

“Дерево мудрості”. Учні слухають розповідь учителя про життя і творчість композитора, придумують запитання щодо почутого, записують їх та “вішають на Дерево мудрості”. Кожен підходить до Дерева, “зриває” записку, читає, відповідає. Інші оцінюють запитання та відповіді.

Ігри-конкурси “Впізнай мелодію”, “Змагання музикознавців” (хто краще знає творчість композиторів, факти з їх життя), “Змагання конферансьє” (хто краще оголосить твір).

“Поле чудес” можна використати для кращого запам’ятовування термінів, понять, імен, географічних та біографічних даних, пов’язаних з вивченням творчості композитора.

Ігри-інсценізації (гра “Пантоміма”) до творів для слухання: наприклад, Е.Гріг “В печері гірського короля”, П.Чайковський “Хвороба ляльки”, “Нова лялька”, “Марш олов’яних солдатиків”.

Ігри-драматизації: розігрування епізодів з життя композиторів: наприклад, казки про В.А.Моцарта, про Л.ван Бетховена.

Вивчення музичної грамоти

Гра в розвідників (засвоєння поняття “розміщення нот на нотному стані”): вхід до класу через пароль, розшифрування послання, створення свого послання.

“Конструктор” — для складання тривалостей у такти, тактів вивченої пісні — в мелодії, геометричних фігур різного кольору — в форми музики.

“Лото” — для складання роз’єднаних елементів: назв понять та їх ілюстрацій (схем).

“Казка” — для пояснення вчителем навчального матеріалу (поняття нотної грамоти) у формі казки. Або учням пропонується вигадати свою казку за вивченим матеріалом з будь-якими героями та сюжетом, зрозумілу усім, але так, щоб її головна думка відображала суть навчального матеріалу. Оцінюється оригінальність вигаданого, гумор, незвичність казки.

Пісня-гра “Впізнай, чий це голос” — для розвитку тембрового чуття, поспівка І. Арсєєва *“Гра в слова”* — для розвитку динамічного та ладового відчуття.

“Картки” (можуть містити музичні терміни, знаки нотного письма) — дітям роздаються картки, учитель дає визначення терміну, а дитина, що тримає відповідну картку, має вибігти на середину класу; в іншому варіанті — дитина, що отримала картку, сама має дати визначення.

“Музичний рибалка” (“Збираємо квіти”) — музичні терміни записуються на вирізаних із паперу рибках (квітах). Учні ловлять рибу (збирають квіти), пояснюють терміни. Хто не може пояснити, кидає рибку назад в озеро. Кращий той, хто наловив більше риби (набирав більше квітів).

“Кубики” (з буквами) — дитина кидає на стіл кубик і на букву, що випала, має назвати музичний термін. Перемагає той, хто назве більше термінів.

Розспівування, робота над вокально-хоровою справою

“Гра-зарядка”, яка містить і ритмічну гру “Поїзд”, і “Музичне вітання”.

“Малюємо голосом” (“Музичні малюнки”) використовується для розвитку вокально-хорових навичок: діапазону (малюємо динозавра від голови до хвоста — ↗ “У-у”; малюємо, як злетів метелик — ↘ “У-у”), дихання, формування м’язів голосового апарату (машина “Бр-р-р”) тощо.

“Живий рояль” застосовується для гри на вивчених ступенях ладу. Наприклад, засвоєно V, III, VI ступені. Учні діляться на три групи, за кожною з них закріплюється один зі ступенів, а учитель (або учень-учитель) вказує по черзі на одну з груп. Групи відтворюють свої звуки.

“Піраміда” — спів гармонічних акордів.

“Секрет” використовується для співу ступенів ладу, які “по секрету” показує на пальцях один учень (наприклад, 1,2,3,2,1), клас співає на склад “ма” (“льо”,

“ле”), а інший учень має розгадати “секрет” — назвати ступені. Гра розвиває не лише музичний слух, а й пам’ять.

“Музична казка” при розспівуванні може мати найрізноманітніші сюжети. Варто, щоб тематика казки відповідала темі уроку, образам музичних творів уроку. Наприклад, учитель під час вивчення теми “Про що розповідає музика?” може запропонувати учням розповісти казку і придумати до неї свою музику. Можна почати приблизно так: “Пішли діти в ліс за грибами. Тихо, гарно в лісі, тільки стукає хтось “Тук-тук” (на звук соль), напевне, дятел. Стали діти перекликатись, щоб не заблукати: “А-у” (висхідна кварта). Чують, їм відповідає зозуля: “Ку-ку”. Проїшли діти повз кущик та зачепили гніздо перепілки. Вона жалібно заспівала: “Тів-тів-тів” (висхідна мала секунда). Але діти заспокоїли пташку (низхідна велика терція): “Не лякайся, вибач, що ми тебе злякали”. (Виконується плавно, протяжно, спокійно, щоб пташка дійсно заспокоїлась). Та ось діти побачили...” (учні самі вигадують героїв, а учитель допомагає їх озвучувати). На наступних уроках можна повторити “казку” й додати інших персонажів.

Гра в учителя, який розспівує клас-хор.

Робота над поспівкою, розучування та виконання пісні

“Гра в назву” може бути використана як завдання до показу нової пісні, коли учні вигадують свою назву твору.

“Луна” повторює за вчителем музичні фрази з пісні: причому “лінива” — лише кінець фрази, “старання” — повторює кожен фразу двічі, “розумна” — співає нотами.

“Ланцюжок” — спів вивченої мелодії по фразах.

“Конструктор” з ритмічних карток (чверть, дві восьмих, чверть з крапкою — восьма і т.д.) — викладається ритм пісні.

Гру “Мелодія-лото” можна грати у двох варіантах. У першому перевіряється знання нотного запису: картки лото містять записані нотами фрази пісні, з яких потрібно скласти мелодію; в другому — розвивається звуковисотне чуття — картки містять запис усієї мелодії, потрібно слухати виконання учителем цієї мелодії з помилками і фішками закривати фальшиві ноти.

Гра “Мелодія Незнайка” також перевіряє знання нотного тексту пісні, який записується на дошці з помилками.

На кожному етапі розучування пісні можна проводити гру “Критики”. Для цього двом-трьом (для першого разу) учням роздаються картки з назвою елементів співу, за якими потрібно слідкувати, а потім “покритувати”, тобто розкрити якість їх виконання хором-класом. Наприклад, це можуть бути елементи: співацька постава, дихання, вступ, закінчення фраз, унісон, дикція.

Гра на елементарних музичних інструментах

Гра "Музичний експеримент" — для пошуку нового інструментарію, визначення його "музичних" можливостей: ритмічних, мелодичних, динамічних тощо, а також створення елементарних п'єс на основі таких інструментів.

Гра "Казка" — створення музичної казки з використанням музичних інструментів (О.Трофимчук, Т.Тютюнникова).

Рухи під музику

Для виконання різноманітних рухів під музику існують *пісні-ігри*, *пісні-забави* (збірки "Молодощі" М.Лисенка, "Весняночка" В.Верховинця, "Дитяча розвага", "Українське дошкілля" С.Титаренка). Руховими є також *інсценізації* сюжетно-рольових пісень ("Господарство" Я.Степового, "Веселий музикант" А.Філіпенка), інсценізація творів для слухання ("Ранок", "В печері гірського короля" Е.Гріга, "Марш олов'яних солдатиків" П.Чайковського, "Дощик" В.Косенка).

Крім цього, можна грати в рухливу гру "Пантоміма", завдання якої — вільна передача рухами та мімікою музичних образів, засобів виразності і навіть термінів, що сприяє розвитку творчої уяви, фантазії, пластики рухів.

Гра в *диригента* спрямована на пластичне вираження музичних творів диригентськими жестами. До гри залучають всіх дітей класу, а кращий диригент керує виконавцями під час "концертного виконання твору".

Творчість

Творча гра "Знайомство" (ритмізація, мелодизація свого імені) — найперша музична гра в школі. Учитель вітається з класом, пропонує познайомитись у незвичайній формі — музичній. На ритмічно-мелодичну вокальну імпровізацію вчителя музики у формі питання "Як тебе звати?" діти, відповідно, повинні проспівати своє ім'я.

Гра "Казка" спрямована на розвиток літературних творчих здібностей, коли учні можуть створювати казки, де б головним героєм були Музика, музикант, інструмент...

Гра "Музичний живопис" повинна розкрити живописні таланти учнів. На "живописних полотнах" можуть бути образи пісень, творів для слухання, власний варіант музичної партитури з вигаданими учнями нотними записами, оркестровкою.

Гра "Естафета" по своїй суті є вокальною імпровізацією, завдання якої — спів нових інтонацій від заданого (попереднього) звука.

Висновки, домашнє завдання

Гра "Збір колекцій" (прийом Н.Гродзенської) використовується для систематизації знань учнів з окремих музичних тем і питань: збір музичних термінів, творів композиторів, образів, пісень, творів певної музично-естетичної тематики, певної форми, з певними засобами виразності.

Гра "Реклама" спрямована на розвиток музичної пам'яті, яка має охопити музику телеекрана, визначити конкретні музичні твори та їх авторів, прорекламувати дану музику на уроці. Цю гру варто запропонувати учням старших класів як зразок поєднання класичного та сучасного.

АНАЛІЗ УРОКУ МУЗИКИ

Як показує практика, аналізуючи урок музики в загальноосвітній школі, часто вдається враховувати основні складові уроку, розкривати майстерність конкретного учителя з притаманними лише йому яскраво вираженими педагогічними здібностями, а це в значній мірі сприяє об'єктивній характеристиці учителя, виявленню резервів, упущень, недоліків. Аналіз уроку водночас стимулює самоосвіту, критичну самооцінку, впевненість, бажання вивчати той чи інший досвід тощо.

Вивчення організаційно-дидактичних компонентів уроку музики

Кожен урок має свою дидактичну структуру. Але, незважаючи на велику кількість складових та їх послідовностей, дидакти й педагоги визначають основні компоненти, наявні на більшості уроків. Крім того, учитель музики до даної структури додає компоненти, що відповідають різноманітним видам музичної діяльності — слухання музики, розучування чи виконання пісні, музично-ритмічні рухи, творчі завдання, музикування на елементарних музичних інструментах, вивчення музичної грамоти.

Реалізація основних компонентів є основою для вирішення учителем одного з основних завдань: розвитку розумових та виконавських здібностей, навичок емоційно-осмисленого сприймання музики, спостережливості, пам'яті, мислення, уяви, фантазії, а також формування інтересу до музики і вироблення естетичних смаків, потреб.

Якщо оцінювати дії вчителя музики на кожному етапі уроку, то слід скористатись такими критеріями:

“відмінно” — чіткі, правильні, обґрунтовані дії учителя в процесі реалізації організаційно-дидактичних параметрів, що забезпечують високий рівень засвоєння учнями навчального матеріалу, їх інтелектуального і фізичного розвитку;

“добре” — учитель допускає незначні помилки, є упущення в діях, але вони суттєво не знижують рівня засвоєння учнями навчального матеріалу, їх загального розвитку;

“задовільно” — учитель допускає помилки, недоліки, які призводять до зниження рівня засвоєння учнями навчального матеріалу, низької їх активності, а також дії, що не стимулюють розвиток дітей;

“незадовільно” — учитель допускає значні упущення та помилки, що призводять до незадовільного засвоєння учнями навчального матеріалу, їх пасивності, неорганізованості, гальмування їх інтелектуального та музично-естетичного розвитку.

Залежно від середньої оцінки усіх організаційно-дидактичних компонентів, умовно визначають такі рівні організаційно-дидактичного забезпечення уроку: “5” — високий (оптимальний), “4” — допустимий, “3” — середній, “2” — низький, критичний, недопустимий.

Таблиця-схема

Вивчення організаційно-дидактичних компонентів уроку музики

№ компонента аналізу	Організаційно-дидактичні компоненти	ОЦІНКА (“5”, “4”, “3”, “2”)
1	Початок уроку: вхід до класу під музику; музичне вітання	
2	Повідомлення теми, мети, завдань уроку, мотивація учіння школярів; бесіда за темою уроку	
3	Бесіда та слухання музики	
4	Вокально-хорова робота: розспівування, робота над вокально-хоровою вправою; робота над поспівкою; розучування та виконання пісні	
5	Гра на елементарних музичних інструментах	
6	Рухи під музику: танці, пластичне інтонування, диригування, інсценізація, гра...	
7	Музичні творчі завдання, живописні та літературні творчі завдання...	
8	Вивчення музичної грамоти	
9	Заключний етап уроку: підсумки уроку, повідомлення домашнього завдання; вихід із класу під музику	
10	Середній бал	
11	Рівень	

Можна аналізувати урок за певними параметрами, такими, наприклад, як визначення та реалізація мети й завдань уроку; наявність чіткого плану; відбір методів, змісту розкриття теми, теоретичний рівень викладання матеріалу; використання наочності, ТЗН, дидактичних матеріалів; диференційований підхід до учнів; формування умінь самостійної роботи; облік і контроль знань; самоаналіз результатів. Для цього укладені відповідні рівні для детальнішого аналізу.

Таблиця-схема

Аналізу уроку за вказаними параметрами

Параметри	Недопустимий рівень	Критичний рівень	Допустимий рівень	Оптимальний рівень
Оцінка в балах	2	3	4	5
а) Уміння чітко і зрозуміло визначити мету і завдання уроку	Мета і завдання не поставлені або майже не ставляться	Мета і завдання уроку поставлені, але без будь-якої системи	Мета і завдання завжди чітко сформульовані	Мета і завдання визначені точно, чітко і ясно
б) Наявність чіткого плану	План уроку не відповідає елементарним вимогам	План уроку складений за шаблоном	План уроку обґрунтований, але не коректується із змінами	План уроку обґрунтований і коректується відповідно до умов, які виникли
в) Реалізація намічених мети і завдань в ході навчального процесу	Мета і завдання уроку не реалізовані	Мета і завдання уроку реалізовані частково	Мета і завдання уроку реалізовані не повністю	Мета і завдання уроку реалізовані повністю
г) Відбір змісту розкриття теми, теоретичний рівень викладання матеріалу	Матеріал першантажний зайвими фактами, головні теоретичні положення не виділені	Матеріал викладено схематично, узагальнено, непереконливо	Матеріал викладено на переконливих прикладах, конкретних фактах, необхідних аргументах, але не були сформульовані теоретичні висновки	Конкретні факти співвіднесено із загальними теоретичними висновками правильно, головне чітко виділено вчителем, переконливо доведено
г) Використання наочності, ТЗН, дидактичних матеріалів	Наочні посібники, ТЗН і дидактичні матеріали не використовуються або майже не використовуються	Наочні посібники, ТЗН і дидактичні матеріали використовуються рідко і малоефективно	Наочні посібники, ТЗН і дидактичні матеріали обираються раціонально, але не завжди використовуються ефективно	Наочні посібники, ТЗН і дидактичні матеріали обираються і використовуються раціонально і ефективно

д) Обґрунтованість вибору методів	Методи, які застосовувались, не відповідають меті і завданням уроку, змісту й характеру навчального матеріалу, готовності учнів до засвоєння	Методи, які застосовувались, відповідають змісту і характеру навчального матеріалу, але не відповідають меті і завданням уроку, готовності учнів до засвоєння матеріалу	Методи, які застосовувались, відповідають змісту і характеру навчального матеріалу, готовності учнів до засвоєння, але не відповідають меті й завданням уроку	Методи, які застосовувались, відповідають меті, завданням уроку, змісту й характеру навчального матеріалу, готовності учнів до його засвоєння
е) Диференційований підхід до учнів	Завдання диференційовані за одним із параметрів (обсягу, змісту, складності), учитель не дає інструктажу про способи організації роботи	Завдання диференційовані за обсягом, змістом, складністю; учитель на дає інструктажу про шляхи організації роботи	Завдання диференційовані за одним із параметрів (обсягом, змістом, складністю), учитель дає інструктаж про шляхи організації роботи	Завдання диференційовані за обсягом, змістом і складністю, учитель дає інструктаж про шляхи організації роботи
е) Формування умінь самостійної роботи	Робота учителя не сприяла формуванню умінь самостійної роботи	Робота з формування умінь самостійної роботи учнів велась без урахування їх сформованості	Учитель у роботі враховував рівень сформованості в учнів умінь самостійної роботи, вказівки давались до шкільних джерел знань	У роботі учителя враховувався рівень сформованості умінь самостійної роботи учня з позашкільними джерелами знань
ж) Облік і контроль знань	Облік і контроль знань не відповідає елементарним вимогам	Облік і контроль знань ведуться стихійно	Облік і контроль не завжди обґрунтовані	Облік і контроль знань учнів обґрунтовані
з) Якість самоаналізу результатів	Учитель не знаходить у своїй діяльності недоліків	Учитель відмічає частину недоліків, які мають місце, але не може пояснити їх причини	Учитель відмітив недоліки в роботі, які мали місце, та вказав позитивні сторони, але не може їх пояснити	Учитель відмітив недоліки, які мали місце, та вказав позитивні сторони, накреслив шляхи удосконалення навчального процесу

Узагальнений аналіз уроку музики

- Чи відповідає урок програмі?
- Чи були вирішені на уроці навчальні, розвиваючі та виховні завдання?
- Що було головним, найбільш суттєвим на уроці? Який тип уроку застосовано, як це пов'язано з темою та матеріалом, що вивчався?
- Які методи навчання (інформаційно-рецептивний, евристичний, репродуктивний, проблемно-пошуковий) використано на уроці? Чи був вдалим їх вибір і поєднання?
- Які форми навчання (масові, групові, індивідуальні) домінували на уроці? Чи був вдалим їх вибір та поєднання?
- Чи вдало визначена структура уроку (послідовність видів роботи)? Чи використовувались самостійні, творчі завдання, ігрові моменти?
- Чи було дотримано загальних принципів дидактики (науковість, доступність, наочність, послідовність викладу)?
- Чи вдалось учителю підтримувати на уроці необхідний емоційний тонус? Охарактеризуйте різноманітність педагогічного спілкування: мова, міміка, жести, паузи, пов'язані з різними образно-асоціативними уявленнями, висловлюваннями, внутрішніми переживаннями ... Яким було слово вчителя перед сприйняттям твору, що вивчався (образним, цікавим, емоційним ...)?
- Яким було ставлення учнів до матеріалу, що вивчався на уроці (активність, зацікавленість)? Як підтримувалась їхня увага? Чи ставились проблемні питання?
- Чи були об'єктивно та аргументовано оцінені знання та діяльність учнів?
- Дайте характеристику вчителю: інтелектуальну — знання музичного матеріалу та відомостей з історії, літератури, живопису, пов'язаних з музикою; емоційну — педагогічний такт, доброзичливість, виразність його мовлення; технічну — методична підготовка, використання ТЗН, підтримування дисципліни.
- Дайте музично-педагогічну характеристику вчителю: володіння голосом, утримування тональності без супроводу інструмента, показ твору у власному виконанні, якість підбору акомпанементу до заданої мелодії, диригентські навички.

ЗРАЗКИ ПЛАНІВ-КОНСПЕКТІВ УРОКІВ МУЗИКИ

Урок музики на тему: РОЗМАЛЮЄМО ПИСАНКУ

(Державна програма 1996 р., 5 клас, "Чи можемо ми почути живопис")

Мета: знайти у писанках символи й музику життя.

Завдання

навчальні: знайомство з історією й символікою писанок, із творчістю самодіяльного рівненського композитора О.Смика, музичними образами писанок, повторення нотної грамоти;

розвиваючі: розвиток образного сприймання декоративно-прикладного мистецтва й музики; розвиток навичок двоголосного співу; розвиток навичок читання нотного запису; уміння аналізувати своє та чуже вокально-хорове виконання; розвиток творчих навичок;

виховні: виховання інтересу до традицій українського народу; виховання любові й поваги до рідної землі.

Наочні посібники: картки з темою уроку й епіграфом, репродукції Великодніх писанок, нотна таблиця-писанка, текст пісні "Писанка" О.Смика, картки із символами й візерунками писанок, Великодній кошик, кошик з "писанками-маракасами", вишитий рушник, національний одяг для учителя, різнокольорова крейда.

Музичний матеріал: веснянка "Розлились мости" з репертуару Н.Матвієнко, "Писанка" О.Смика.

ТЗН: магнітофон.

Використана література:

Великдень в Україні: Нариси про Великодні свята з народними піснями. — К.: Муз. Україна, 1993. — 128с.

Смоляк О.С. Українське народознавство: Посібник для вчителя. — Тернопіль: Підручники і посібники, 1996. — 64с.

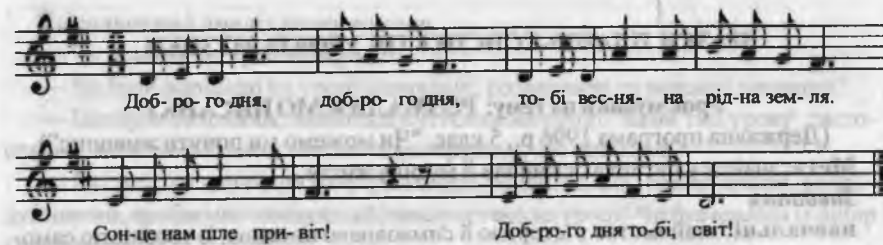
Тарасенко Г.С. Дивосвіт (уроки естетико-екологічної культури на матеріалах українознавства). — К.: МПП Центр "Київ", 1995. — 204с.

Україно, мене моя!: Сповідь: поезії, писанки... 36. / Упор. О.Є.Шевченко. — К.: Веселка, 1993. — 327с.

Хід уроку

1. Вхід до класу під веснянку "Розлились мости" з репертуару Н.Матвієнко. Музичне вітання:

2. Оголошення теми уроку.

Вчит.: Ми починаємо з вами незвичайний урок музики! Навіть у музичному привітанні ми звертались не до музики, а до кого?

Учн.: До землі, сонця, чудової пори року — весни!

Вчит.: Під яку музику ми заходили до класу?

Учн.: Звучала веснянка.

Вчит.: Так. Весна нам дарує красу, свято. І це свято завітало сьогодні до нас.

Вчитель бере Великодній кошик, що стоїть на столі.

Вчит.: Подивіться, що воно нам принесло? Так, і вишитий рушник, і святковий національний одяг, кошик, з яким йдуть до церкви у святкову ніч, і писанки. Усе це — необхідні атрибути свята. Якого?

Учн.: Великодня... Пасхи...

Вчит.: А що є найголовнішим символом Великодня?

Учн.: Писанка.

Вчит.: Так, писанка — найголовніший символ Пасхи, Великоднього свята, символ України, символ весни, символ вічності життя! Чому в нашого народу таке ставлення до писанок?

Писанка — храм душі, в який народ вписує

У віщих знаках своє життя, свій дух, свою красу...

(Олесь Шевченко)

Темою нашого уроку буде саме писанка, ми спробуємо розібратися, про що віщують нам знаки-символи писанки, її непрості візерунки, розгадати лінії життя, які в ній накреслені, і самим розмалювати її. Отже, темою нашого уроку буде... (учитель вказує на назву теми уроку) РОЗМАЛЮЄМО ПИСАНКУ і продовжує:

Але музичним орнаментом!

3. Бесіда про символіку писанок.

Вчит.: Давайте насамперед познайомимось з живописним орнаментом писанок. Ось погляньте, що малюють на писанках?

Учитель вивішує картки зі зразками орнаменту і запитує:

— На що подібні ці малюнки, що вони вам нагадують?

Учн.: Зірочки, павучків, сонце...

Вчит.: Так, у більшості регіонів України, як правило, з обох боків яйця писали по одній великій зірці або по одному великому "павучку".

Одним із найрозповсюджених елементів у писанковому орнаменті є зображення сонця — солярні знаки. Культ сонця у наших предків був чи не найголовнішим. Після довгої зими на його повернення чекали усі. Його урочисто зустрічали, на його честь співали пісні, водили хороводи. Можливо, інші малюнки вам нагадають саме хоровод?

Учитель вивішує інші картки зі зразками орнаменту.

Вчит.: Зверніть увагу на хвилястий орнамент під назвою "безконечник". Подекуди він сприймається як мереживо, що вишивалось на сорочках як оберіг.

Учитель вивішує інші картки зі зразками орнаменту і питає:

— Що нагадують вам ці візерунки?

Учн.: Травичку, гілку ялинки...

Вчит.: Є така яскраво-зелена травичка, що однією з перших з'являється навесні і плететься, неначе змійка, сповіщаючи про весняне пробудження землі. Цією рослиною на Великдень навіть обкладали писанки.

А це що?

Учн.: Дерево, квітка, вазон...

Вчит.: Із найрозповсюджених елементів писанки були і є дерево, яке навіть називали "деревом життя", і квіти. А вже навесні вони починали своє "нове" життя. А сам цвіт квітки був символом краси й молодості.

Учитель вивішує картки із зображенням тризуба і питає:
Ці знаки-символи вам, напевне, найбільш зрозумілі?

Учн.: Це тризуб.

Вчит.: Так, а що він символізує?

Учн.: (відповіді).

Вчит.: Він символізує триєдність минулого, теперішнього і майбутнього. Він є триєдиним символом продовження роду (батько — мати — дитина). Він — символ нашої держави України!

На писанках можна побачити зображення птахів (півні, лебеді), тварин (коні, олені), риб.

Ми ознайомились з деякими символами, а тепер вам потрібно буде самим розпізнати ці символи в лініях та орнаментах ось на таких писанках.

Учитель вивішує експозицію малюнків-писанок.

Учні ознають і розповідають про знаки-символи, учитель вивішує картки з назвами писанок (вазон, деревце, безконечник, коники).

Вчит.: Подивіться на останню писанку. Тут з'явилась символіка, про яку ми ще не згадували. Яка саме?

Учн.: Символіка Воскресіння Ісуса Христа.

Вчит.: Яка це символіка?

Учн.: Розп'яття Христа, свічки, церковні куполи, невеличка капличка.

4. Ритмічна імпровізація.

Вчит.: А тепер настав час розписати писанку музикою! Нашими орнаментами й символами будуть позначення тривалостей:

Які з них ми виберемо? Нам підкажуть слова-символи писанок: вазон, деревце, безконечник, коники, а допоможе наша музично-ритмічна творчість.

Ось наша майбутня писанка.

Учитель малює на дошці овал яйця.

Наше завдання: прочитати слова-символи в ритмі, допомагаючи собі плесканням у долоні. Хто перший спробує?

Один учень ритмізує:

ВАЗОН

Вчит.: А тепер повторимо даний ритм усі разом і запишемо перший орнамент у писанці.

Учні плескають, а учитель чи учень записують в "овалі" перший ритмічний рисунок.

Така сама послідовність опрацювання інших слів-символів.

У результаті отримуємо розписану ритмом писанку.

А тепер ритмізуємо увесь орнамент повністю:

ВА-ЗОН ДЕРЕВ-ЦЕ БЕЗ-КО-НЕЧ-НИК КО-НИ-КИ

А зараз до цих слів додамо головні слова нашого уроку й також у ритмі. Які це можуть бути слова? (Паска, писанка, свято...)

Вибирається одне слово, яке виконується остинато:

ПИ - САН-КА, ПИ-САН-КА, ПИ - САН-КА, ПИ - САН-КА

Вчит.: Представимо розмальовану ритмом писанку таким чином: один ряд починає першим з остинато "ПИСАНКА" (плескання), а інші вступають через чотири такти за показом учителя з основним ритмічним візерунком "ВАЗОН, ДЕРЕВЦЕ, БЕЗКОНЕЧНИК, КОНИКИ". Закінченням вправи є знову ж таки чотири такти слова ПИСАНКА, як у вступі.

Учні виконують двоголосну ритмічну вправу.

Вчит.: Отже, музично-ритмічний орнамент нашої писанки готовий!

5. Музикування на саморобних шумових інструментах.

Вчит.: Зараз настав час розфарбувати вигадану нами музично-ритмічну писанку. Що в музиці є особливою фарбою, яка відрізняє окрас звуків інструментів і голосів?

Учн.: Тембр.

Учитель бере кошик із саморобними писанками-маракасами.

Вчит.: Ось наш тембр.

Учитель грає, роздає учням "інструменти".

Вчит.: А тепер розфарбуємо писанку не лише ритмізацією слів, а й грою на писанках-маракасах. Структура виконання музично-ритмічної вправи та сама, але додамо й відтінки кольорів — динаміку (вступ *P*, основна партія *P-F*, закінчення *P*). Темп помірний.

Музикування "Писанки":

6. Вокально-хорові вправи.

Вчит.: А чи можна розписати писанку вокально-хоровими вправами? Давайте спробуємо.

Учитель демонструє першу розспівку й розспіває клас в тональностях *H dur* — *E dur*:

Звернути увагу на розспівування складів, динаміку.

Учитель демонструє другу розспівку і розспіває клас у тональності *E dur*:

А тепер спробуємо об'єднати дві розспівки у двоголосний орнамент:

7. Розучування пісні О.Смика "Писанка".

Вчит.: У мене для вас є незвичайний подарунок. (Учитель вішає на дошку зображення писанки). Як ви думаєте, що це? Придивіться на символи, візерунки.

Учн.: Писанка... Пісня... Візерунки-ноти...

Вчит.: Так, це — пісня. Її Вам передав рівненський поет і композитор Олександр Смик. (Учитель роздає тексти пісень.) І пісня ця знову ж таки про писанку! Прочитайте її текст і скажіть, які символи, візерунки й орнаменти використав поет?

Учні відповідають.

Вчит.: Послухайте її. Які засоби виразності використав композитор для зображення цих образів писанки? (Мелодія, лад, темп, танцювальність.)

Учитель виконує пісню. Учні характеризують музику.

РОБОТА НАД МЕЛОДІЄЮ ПРИСПІВУ

Вчит.: Розучування мелодії пісні ми почнемо з приспіву, ноти якого перед вами на картках-писанках. У скільки голосів звучить приспів?

Учн.: У два голоси.

Вчит.: Так, для кожного голосу написаний окремий нотний стан. І ми розділимо на партії-голоси.

На скільки частинок можна поділити приспів?

Учн.: Чотири.

Вчит.: Яким звуком закінчується мелодія?

Учн.: Мі.

Вчит.: Це наш головний звук, тоніка. Настроїмося в тональності: головний звук — тоніка — мі (співається), тепер тонічний мажорний тризвук (мі, соль дісз, сі).

Почнемо співати з верхнього голосу. Знайдемо перший звук першого голосу — до. Спробуємо сольфеджувати і тихенько відстукувати метр. Учні разом з учителем пофразно сольфеджують.

Просольфеджуємо нижній голос. Знайдемо перший звук першого голосу — до знизу. Учні разом з учителем пофразно сольфеджують.

Спробуємо сольфеджувати у два голоси. Виконаємо приспів зі словами.

РОБОТА НАД МЕЛОДІЄЮ КУПЛЕТУ

Вчит.: Мелодію куплету ми вивчимо на слух. Послухайте і визначте кількість фраз та їх подібність.

Учитель виконує мелодію куплету, аналізує повторність 1-3, подібність 2-4 фраз і вивчає мелодію репродуктивним методом. У процесі розучування

звертається увага на чистоту відтворення мелодії і на виразність кожної фрази (кульмінація, розвиток).

Вчит.: Об'єднаємо у виконання перший куплет і приспів під супровід. Виконання пісні.

Розучування пісні ви продовжите на наступних уроках. Домашнім завданням для вас буде: розмалювати писанку. Засоби для цього кожен вибере самостійно: хто — живописні, а хто — музичні.

8. Висновки.

Вчит.: Ми сьогодні розписували писанку. Саме в писанках — і живописних, і музичних — ми знайшли орнаменти й символи життя.

То ж нехай і Ваше життя буде барвистим, змістовним і без кутів — неначе писанка!

9. Вихід з класу під мелодію пісні "Писанка" О.Смька.

Урок музики на тему: AVE MARIA!

(Експериментальна програма, 5 клас, "Музика у храмі")

Мета: розкрити образ матері через живописний образ Мадонни і музичний образ молитви "Ave Maria".

Завдання

навчальні: знайомство з живописом Рафаеля Санті, картиною "Сікстинська Мадонна", молитвою "Ave Maria" Дж.Качіні, образами матерів у різних творах мистецтва; повторення нотної грамоти;

розвиваючі: розвиток образного сприймання музики та живопису; розвиток вокально-хорових навичок (ланцюгове дихання, кантиленний спів, двоголосся); розвиток навичок читання нотного запису, вміння аналізувати своє та чуже вокально-хорове виконання;

виховні: виховання естетичних смаків через один із найпрекрасніших образів мистецтва — образ Богоматері; виховання любові й поваги до рідної матері.

Наочні посібники: репродукції картин "Сікстинська мадонна" Рафаеля Санті, нотна таблиця з Вокалізом на тему Дж.Качіні; тема й епіграф уроку, альбом.

Музичний матеріал:

Ф.Шуберт "Ave Maria", Дж.Качіні "Ave Maria".

ТЗН: магнітофон.

Використана література:

Рафаель: Альбом / Автор-упоряд. П.О.Білецький. — К.: Мистецтво, 1990.

Элиасберг Н.Е. Рафаэль: о нём. — М.: Искусство, 1969.

Хід уроку.

1. Вхід до класу під мелодію "Ave Maria" Ф.Шуберта. Музичне вітання.

2. Оголошення теми уроку.

Вчит.: Поглянемо на картини, репродукціями яких прикрашений наш клас... Ви, напевне, подумки ще чуєте ту музику, під яку заходили до класу... Як ви думаєте, хто є головним образом картин і музики?

Учн.: Матір із немовлям... Свята Марія з Ісусом... Мадонна... Богоматір...

Вчит.: Так. Всі, безумовно, праві. Це образ матері, який у творах образотворчого мистецтва ми можемо зустріти під назвою Мадонна, Богоматір, Свята Марія. Наш урок сьогодні буде присвячений цьому образу, оспіваному в мистецтві. А композитори й музиканти, звертаючись до Божої Матері, велично промовляли (вивішується тема уроку):

Ave Maria!

Сьогодні спробуємо стати творцями цього образу. І ви побачите, що образ найдорожчої у світі людини може створити кожен із нас. Не вірите? Уявіть собі, що вам потрібно створити незвичайний альбом, який буде наповнений образом матері. Назвати його можна "Ave Maria". Він, мабуть, окрім фотографій і малюнків рідної неньки, буде містити щось незвичайне і найголовніше — наші вдячні слова і найщиріші почуття.

Я, наприклад, розпочала б створення подібного альбому з фотографії мого дитинства.

Учитель показує фото.

Ось я моя мама. Це моя улюблена фотографія. Я думаю, що в багатьох із вас є подібні. Такі фотографії можуть зайняти перші сторінки альбому "Ave Maria".

3. Бесіда про молитву "Ave Maria", розспівування — творче завдання.

Вчит.: Звідки ж з'явилися ці слова "Ave Maria"? "Ave Maria" у перекладі з латини означає "Радуйся, Маріє". Цими словами вітав Діву Марію архангел Гавриїл, який був посланий Богом у місто Назарет сповістити Марію про наро-

дження Ісуса Христа. Його привітання, яке дослівно звучало так: "Радуйся, Маріє, Господь із Тобою. Благословенна Ти між жінками і благословенний плід лона твого — Ісус!" — з приходом християнства стало одним із найважливіших розділів католицької меси, де воно, власне, і звучить як "Ave Maria". У православної літургії звернення до Марії має такий зміст: "Богородице Діво, радуйся".

Вокально-хорова вправа №1

Музичною сторінкою альбому будуть святі слова "Ave Maria", але кожен із вас мусить заспівати так, як підказує йому серце. Я вас лише настрою у характері й тональності нашої молитви. Послухайте тоніку. Заспівайте.

Учитель грає тонічний тризвук до мажору і співає на одному звуці "Ave Maria". Учні повторюють.

Вчит.: А тепер один із вас спробує заспівати свою мелодію "Ave Maria", а ми усі повторимо її.

Учні імпровізують різні мелодії з повторенням, а учитель дає різні настройки (рухаючись вгору малими секундами до мі мажору).

Вчит.: Скажіть, чия мелодія "Ave Maria" вам сподобалась найбільше? Чому? Виконаємо її ще раз.

Вокально-хорова вправа №2

Вчит.: А тепер знову простіший варіант "Ave Maria". Заспівасмо його на тоніці Мі:

Давайте прикрасимо цю мелодію-вправу другим голосом, який буде співати вище на велику терцію ту ж саму мелодію.

Клас ділиться на 2 партії і виконує вправу:

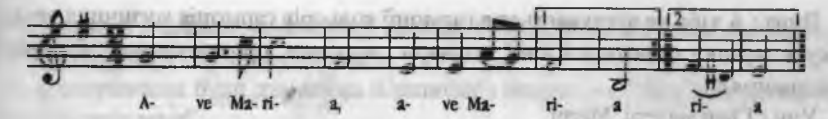

Вчит.: А тепер змінимо музичну фарбу — заспівасмо цю ж саму мелодію у мінорі.

Учні разом із учителем виконують вправу в мінорі.

4. Розучування Вокалізу на тему "Ave Maria" Дж.Качіні.

Вчит.: Зверніть увагу на нотний запис Вокалізу на тему "Ave Maria" Дж.Качіні.

1. Учні визначають тональність, настроюються і співають ступені ладу на основі вокалізу.

2. Учні визначають будову: 2 речення, повторність тактів.

3. Учні визначають розмір, тактують, сольфеджують з тактуванням по реченнях: один учень — усі учні.

4. Виконання з текстом.

5. Робота над виразністю фраз і динамікою.

6. Виконання із супроводом.

5. Слухання музики — Дж.Качіні "Ave Maria".

Вчит.: Отже, ми вивчили Вокаліз на тему "Ave Maria" Дж.Качіні.

Джуліо Качіні — італійський композитор XVI століття, який написав одну з найкращих молитв "Ave Maria". А чи не хотіли б ви її почути? Чому її вважають найкращою? І чому ця музика так підходить до сторінок нашого альбому?

Звучить "Ave Maria" Дж.Качіні

Вчит.: Чи нагадує вам ця мелодія маму? Чим саме?

Учн.: Наспівністю... Світлим та сумним характером — немов мамині очі. Ніжною мелодією, схожою на мамину колискову.

Вчит.: Змогли б ви підібрати слово-символ до цієї музики, яке б уособлювало образ нашої мами і взагалі образ молитви? Я скажу так: "Ave Maria" — Милосердя.

Учн.: "Ave Maria" — любов, вічність, життя..

Вчит.: У кожного своє слово-символ, але всі вони правильні, адже й музика, й слова "Ave Maria" говорили нам про маму! Тому нехай кожен у свій альбом виписує те слово, яке йому найбільше припало до душі.

6. Бесіда про живопис.

Вчит.: Подивіться, як гарно ми вписали в альбом музику Джуліо Качіні. А чи не звучить "Ave Maria" ось на цих картинках?

Учитель звертається до репродукцій на дошці.

Чим саме? А чи не бачите ви тут мелодій?

Учн.: Можливо, це лінії, що окреслюють фігури...

Вчит.: Чи відчутна в живописі музична динаміка?

Учн.: Так. Відтінки кольорів створюють відчуття динаміки.

Вчит.: А чи гармонійно поєднані кольори в цих картинах?

Учн.: Так, гармонійно.

Вчит.: А хіба не відчувається в гармонії кольорів гармонія музичних звуків? Яку ж музику грають усі лінії, кольори і відтінки, про що співає гармонія їх поєднання?

Учн.: Гімн матері, Марії.

Вчит.: А може це — мелодія материнського серця? Хто допоміг нам її створити? Хто автор цих музично-живописних полотен?

Учн.: Рафаель Санті — автор Сікстинської Мадонни, Леонардо да Вінчі — автор Мадонни Літти. Автор Казанської Богоматері залишився невідомим.

Вчит.: Цей образ припав до душі художникам багатьох епох. Кожен із них шукав для себе свій ідеал — ідеал жінки-матері. Мадонна з'явилася в образотворчому мистецтві у XII столітті як строгий культовий образ. В епоху високого Відродження значення образу Мадонни з немовлям виходить за межі релігійного культу. Художники надали йому нового звучання: гармонійного й природного.

Вчит.: Тепер у альбомі є фотографії, музика й слова, наповнені нашими найкращими почуттями. Можливо, нам слід помістити живописне втілення образу матері — Марію з немовлям — музичну мелодію, яка все життя залишається в альбомі нашої душі.

7. Казка "Дзвіночки маминої душі". Показ пісні "Мама Марія" П.Дворського на сл. Ю.Рибчинського.

Вчит.: Від себе я б подарувала для вашого альбому казку "Дзвіночки маминої душі" й присвятила б її усім дітям та їхнім мамам.

Включається музика-фон.

Учитель читає казку "Дзвіночки маминої душі" Марії Фурсачик.

В одному містечку жила дівчинка Оленка. Шість років тому її мама загинула в автомобільній катастрофі. Тоді маленькій дитині ніхто не пояснював, куди зникла мама. Їй сказали, що вона просто надовго поїхала.

Ішли роки, а дівчинка все чекала маминого повернення. Якось вона попросила тата купити їй сто конвертів. Незабаром у місцевій поштовій скриньці вже лежали сто листів із різними адресами, підписаними дитячою рукою. Зміст кожного листа був однаковий: "Мамо, я пишу тобі й так багато хочу сказати. Відколи ти поїхала, я шукаю тебе в юрбі перехожих і не знаходжу. Я поспішаю відчинити двері, а на порозі стоїш не ти. Дорога моя мамо, я часто бачу тебе уві сні. Тоді ти усміхаєшся мені, ніжно пригортаєш до себе і стиха промовляєш: "Сонечко, я тебе люблю". Я також тебе люблю, мамо. Але чому ти так довго не повертаєшся? Мені так тебе не вистачає, рідненька. Пам'ятаєш, ти обіцяла завжди бути зі мною і ніколи не залишити мене. Я вірю, що ти повернешся, мамо. Пишу цього листа з надією, що ти прочитаєш його і пришлеш вісточку. Я чекатиму..."

Пройшло небагато часу. І ось поштар приніс Оленці конверт. А багато інших дітей отримали невеличкі пакунки. Коли дівчинка відкрила його, то побачила

нотний аркуш із пісню: композитор і поет, отримавши від дівчинки листа, вирішили подарувати їй пісню про маму.

А в пакуночках були дзвіночки й записка з надписом: "Для усіх дітей, що люблять своїх мам".

"Ура! — вигукнула Оленка — Ми будемо співати пісню і грати дзвіночками! Мама обов'язково почує й повернеться!"

Вчит.: А давайте спробуємо допомогти Оленці. Покличемо маму пісню та дзвіночками, а співаючи, нехай кожен із вас згадає свою неньку.

Учитель роздає текст пісні й дзвіночки.

Вчит.: Зараз ми спробуємо здійснити казкову мрію багатьох дітей у світі — покликати маму пісню, дзвіночками. Можете мені допомагати...

Учитель виконує пісню "Мама Марія" П.Дворського на слова Ю.Рибчинського, учні імпровізують супровід дзвіночками.

За-чи-на-ю свій день з до-ро-го-го ім'-я. Во-
Чу-ю, кли-чеш ме-не, як ви-хо-диш на шлях, Че-
Ба-чу си-ву те-бе, бе-ре-гн-ню мо-ю, В-
Так як змал-ку ме-не по-нес-ла в спо-віт ку Ту-
Всі гор-би пе-рей-ду, хоч вак-ка кру-тиз-на, Спо-

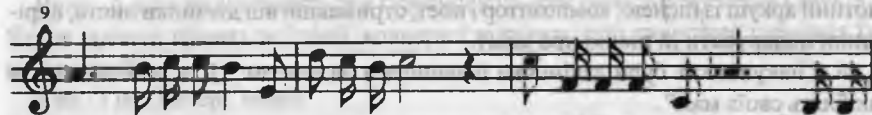

но як спо-ді-ва-на мрі-я. Як хлі-бо-ві, сон-цю мо-
ло спо-ді-ва-ням зо-рі-є. А лі-то до-сти-ле ше-
Очах від Ма-дон-ни за-мрі-я. В лю-бо-ві і сло-ві те-
ди, де в ту-ма-ні на-ді-я. Вєсь вік мо-ю до-лю не-
чи-ну на ви-щій го-рі-я. І в бі-ло-му сві-ті пов-

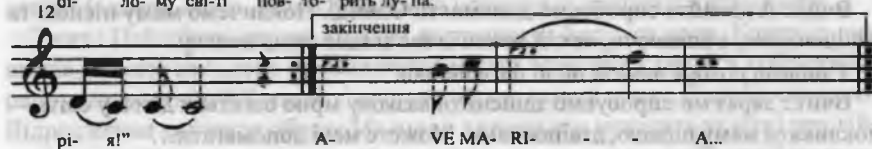

лит-ва мо-я: "Ма-ма Ма-рі-я, ма-ма Ма-рі-я!" Як-
по-че в по-лях: А
бе-впіз-на-ю: В лю-
се не-лег-ку: Вєсь
то-рять лу-на: І в

хлі- бо- ві, сон- цю мо- лит- ва мо- я: "Ма- ма Ма- рі- я, ма- ма Ма-
лі- то до- стиг- ле ше- по- че в по- лях:
бо- ві і сло- ві те- бе впізн- аю,
вік мо- ю до- лю не- се не- лег- ку:
бі- ло- му сві- ті пов- то- рить ду- на:

8. Висновки.

Вчит.: Про що б не складали люди казки — літературні, поетичні, музичні, живописні — але найкращим образом у них залишиться образ Матері, Мадони, Марії! Цьому образу ми сьогодні присвятили цілий альбом. Давайте поглянемо, що з цього вийшло.

Учитель демонструє альбом.

Але в ньому ще стільки пустих сторінок, тому вдома я пропоную вам доповнити його картинами інших художників, музичними мотивами "Ave Maria" різних композиторів. Я думаю, що цей альбом ви зможете подарувати своїм мамам, адже скоро — у другу неділю травня — відзначатиметься всесвітній День Матері. А ось ці слова підійдуть для останньої сторінки альбому. Давайте всі разом прочитаємо їх.

Учні разом із учителем читають епіграф, записаний на дошці:

*Мадонно — Мамо, я тобі
Вклоняюся з любов'ю до землі,
Твою усмішку та ім'я
У серці збережу на все життя!*

Вихід з класу під мелодію "Ave Maria" Ф.Шуберта.

КАБІНЕТ МУЗИКИ

Кожна людина мріє про свій простір “під сонцем”. Ділова людина також повинна мати свій простір — це її офіс. Це ж саме стосується і вчителя музики. Звичайно, школа — це такий заклад, який неодмінно повинен мати кабінети лабораторії з кожного предмета.

Очевидно, що такою лабораторією для вчителя музики повинен бути кабінет музики. Безумовно, що у відповідно обладнаному класі, коли, так би мовити, учитель має все “під рукою”, набагато легше проводити урок, існує більша ймовірність того, що мета уроку, яку визначає педагог, буде втілена в життя, і знання, які даватиме учитель, будуть сприйняті і засвоєні учнями.

Кабінет музики, його методичне забезпечення має бути чимось на зразок хорошої книги, яка містить свої “розділи” і “сторінки”. Так, наприклад, можна порекомендувати зосередити увагу вчителя музики на відділах, необхідних для існування і функціонування кабінету музики: а) музична фонотека; б) технічні засоби навчання; в) музичні інструменти; г) нотно-музична бібліотека. Коротко охарактеризуємо кожен із цих відділів.

Музична фонотека.

Сьогодні аудіозаписи та CD-диски міцно увійшли в наше життя, допомагають вони і вчителю музики ілюструвати кращі зразки народної, класичної та сучасної музики. Зробити таку роботу результативнішою та цікавішою допоможе музична фонотека — зібрання звукозаписів на платівках, магнітній плівці чи CD-дисках. Проте у більшості шкіл ще до сьогодні використовуються лише звукозаписи на платівках. Отож, з них потрібно створити фонотеку. Для початку слід переглянути, у якому стані усі платівки. Пошкоджені варто одразу ліквідувати, бо вони лише захаращуватимуть вашу фонотеку і псуватимуть апаратуру. Досвідчені філофоністи радять розташовувати фонотеку за розмірами дисків, номерами каталогу.

Каталог повинен складатися із твердих карток, на яких записують відомості про твори, кілька картонних перегородок з позначенням жанрів музики та короби, де зберігатимуться картки. Платівки у фонотеці слід пронумерувати.

Розділи музичної фонотеки повинні включати певні позначення видів та жанрів: опера, пісня, хор, естрада, симфонічна музика, камерна музика тощо. Платівки у фонотеці слід зберігати на ребрі, кожен у своєму конверті, під своїм номером, на закритих від пилу полицях з перегородками.

Технічні засоби навчання.

Для того, щоб удосконалити діяльність вчителя музики, використовують технічні засоби навчання (ТЗН). Основна їх специфіка в тому, що вони мають бути

зручними, безпечними і нескладними в експлуатації. Зараз у школах існують різні види програвачів, магнітофонів для слухання музики чи лекції; діапроекторів, слайдоскопів і фільмоскопів — для демонстрації ширшого асортименту дидактичного матеріалу. Сучасні пристрої ТЗН — відеомігнітофони та комп'ютери, електронні музичні інструменти — ще є далеко не в усіх школах.

Музичні інструменти.

Музичний кабінет повинен мати відділ музичних інструментів. У ньому може бути фортепіано, баян чи акордеон, духові народні інструменти, струнні музичні інструменти та мембранні інструменти. Крім цього, там можуть бути дитячі музичні інструменти, робота з якими урізноманітнює форми спілкування учнів з музикою: маракаси, бубни, барабани, гребінки, сопілки, трикутники, ксилофони, металофони тощо. За умови дефіциту таких інструментів у музичному відділі можуть бути: саморобні маракаси, барабани, металофони з банок і коробок різних розмірів, з різних матеріалів, з різним наповнюванням (насіння, шурпури) і т.д.

Нотно-музична бібліотека.

Нотна, мистецька, методична й довідкова література — необхідна складова кабінету музики. Книги у бібліотеці мусять зберігатися за розділами, мати свій каталог і картотеку. Кожна книга повинна мати свій код та шифр, який потрібно писати у верхньому кутку. Це полегшує пошук книг.

Доцільно також, щоб у бібліотеці була папка з портретами композиторів, папки з репродукціями й ілюстраціями.

Стіни кожної навчальної кімнати повинні також “допомагати” навчанню. У музичному кабінеті це можуть бути: галереї портретів вітчизняних та зарубіжних композиторів, живописні виставки на музичні теми, тематичні виставки до ювілеїв, свят, програмний матеріал.

Кабінет музики, у якому все впорядковано, який має естетичний вигляд, зможе по-справжньому допомогти учителеві музики реалізувати мету уроку і співпрацювати з учнями.

Література:

Дидактика средней школы // Под ред. М.А.Далилова, И.М.Скаткина. — М.: Просвещение, 1975.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
ЗАГАЛЬНІ ТА СПЕЦИФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УРОКУ МУЗИКИ.....	4
ДИДАКТИЧНА СТРУКТУРА УРОКУ МУЗИКИ.....	10
ТЕМА УРОКУ.....	14
НАВЧАЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ.....	17
РОЗРОБКА ЗАВДАНЬ УРОКУ МУЗИКИ.....	19
СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ УРОКУ МУЗИКИ ТА ЙХ ЗМІСТ.....	22
ДРАМАТУРГІЯ УРОКУ МУЗИКИ, ТИПИ УРОКІВ МУЗИКИ.....	73
ІГРИ НА УРОЦІ МУЗИКИ.....	76
АНАЛІЗ УРОКУ МУЗИКИ.....	82
ЗРАЗКИ ПЛАНІВ-КОНСПЕКТІВ УРОКІВ МУЗИКИ.....	87
КАБІНЕТ МУЗИКИ.....	101

Підприємство за адресою: 18 28 2004 Формат 60x90 (Гориз. друкування)
 Друкарня Тарас. Умови друку: 8,52. Умови фарбо-літо: 0,02
 [B. 11]
 Друкарня Тарас - Ботаник
 Контактне відділення по безкоштовно доставки вивантаження
 Тел: 0670 від 21 03 2004 р
 Друкарня Тарас - Ботаник, вул. Тарасівська, 40002
 Тел: (0392) 22-02-48; 22-12-65
 e-mail: taras@botanik.com.ua
 www.botanik-press.com